Stichting de Oude Kerk te Amsterdam Beschrijving Smidskapel en naastgelegen deel Zuiderzijbeuk

door
R. C. Nieuwenhuis

RESTAURATIE
VAN DE
OUDE KERK
TE
AMSTERDAM

1971

ARCHITECTEN: PROF. IR C. WEGENER SLEESWIJK EN D. VERHEUS

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS blz

1. BESCHRIJVING TOESTAND VOOR DE RESTAURATIE

Inleiding		1
Buitenzijde		1
Interieur		2
Gewelf en beschildering		8
Kapkonstruktie		12

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

B.Bijtelaar	-	De Smidskapel	1968	15
B.Bijtelaar	-	De geschilderde glazen van de Oude Kerk te Amsterdam	z.j	16
T.van Domselaer	-	Beschrijvinge van Amsterdam	1665	17
C.Commelin	-	Beschryving van Amsterdam	1693	18
J.Wagenaar	-	Beschrijving van Amsterdam	1765	19
B.Bijtelaar	-	Uittreksel uit archieven	1952	20
A.Noach	-	De Oude Kerk te Amsterdam	1939	21
	-	Tijdschema van de gegevens		22

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE AFBEELDINGEN

1.	Processievaandel der H. Stede		1500	23
2.	Gravure van C. J. Visscher	ná	1611	23
3.	Aquarel van J. Schouten		1778	24
4.	Schilderij van Em. de Witte	±	1660	24

4. AFBEELDINGEN

Tekeningen:

1. situatie plattegrond
2. plattegrond kapel
3. doorsnede kapel
4. profielblad
5. poort naar Zuiderportaal
6. opmeting westmuur (voorm. portaalmuur)
7. telmerken

Foto's:

1. topgevel voor restauratie
2. beeldnis: console, baldakijn
3. tochtportaal
4. overzicht natuursteen poort
5. detail van basement
6. muurtrap : treden, gewelf
7. details van voorm. tracering en kettinganker
8. gipsen kapiteel
9. tekening zerkenvloer
10. blokkeels uit zw- en zo-hoek
11. schalkbeeld zw voor restauratie
12. schalkbeeld zw na restauratie
13. schalkbeeld zo voor restauratie
14. schalkbeeld zo na restauratie
15. kolonnet zuidbeuk

15a kolonnet na restauratie

16. schraagbeeld voor restauratie
17. schraagbeeld na restauratie
18. St. Eloy
19. gewelfveld met St. Eloy
20. Petrus
21. gewelfveld met Petrus
22. Pietá
23. gewelfveld met Pietá
24. wapenschild
25. gewelfveld met wapenschild
26. randschildering t. p. v. kilgraten
27. gewelfschotel vuurslag
28. gewelfschotel leeuw
29. gewelfschotel achtkwartierig wapen
30. trekbalk Smidskapel
31. trekbalk zuidbeuk
32. deelvergroting gravure Visscher
33. schilderij De Witte
34. zuidgevel na restauratie
35. doorgang naar portaal en Librije
36. fundering
37. zuidgevel vóór 1902

B. BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE 25

C. BOUWPERIODEN 30

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING TOESTAND VOOR DE RESTAURATIE

1. BESCHRIJVING VAN DE TOESTAND VOOR DE RESTAURATIE EN VAN VONDSTEN GEDAAN TIJDENS DE UITVOERING DER WERKZAAMHEDEN

Inleiding

De bouw van de Smidskapel vond gelijktijdig plaats met die van de tegenwoordige Sebastiaanskapel in het derde kwart van de 15e eeuw. De leden van het Smids- en Kuipersgilde stichtten er in 1491 een altaar, gewijd aan hun patroon St. Eloy. (Zie blz.15, eerste stuk.) (In "Inventarissen der archieven van de gilden en van het brouwerscollege", 1951, blz. 106 t/m 108) vermeldt mej. dr. I.H. van Eeghen, dat het Smidsgilde reeds in het begin der 15e eeuw bestond.)
Tot de Alteratie in 1578 was de Smidskapel een specifieke gildekapel, daarna ging de ruimte alleen nog als 'verlenging' van het Zuiderportaal funktioneren.

De kapel is de meest oostelijke van de drie zijkapellen tegen de zuiderzijbeuk. De Smidskapel is in zijn afmetingen verwant aan de beide andere zijkapellen, maar in de details is er meer overeenkomst met de oostelijk op de kapel aansluitende Sebastiaanskapel, het pseudo-zuidertransept (tek. nr. 1) Zijmuren met blindramen vormen de scheiding met zuidertransept en Huiszittenkapel. De sluitmuur op het zuiden wordt voor een belangrijk deel ingenomen door een rijzig raam met spitsboog. Beneden het raam is een grote, benevens een kleinere -kort geleden heropende- doorgang, toegang gevend tot resp. het Zuiderportaal en de vm. Librije, die tegen de zuidmuur zijn aangebouwd. (Tek. nr. 2, 3.)
De vloer is met zerken bedekt.

De Smidskapel is ruimtelijk verweven met de zuiderzijbeuk doordat het eiken tongewelf van de kapel haaks in het oost-west gaande tongewelf van de zuidbeuk steekt. Drie zuilen met scheibogen, waarvan de meest oostelijke de zuidwestelijke bundelpijler van de viering is, vormen de noordelijke begrenzing van het stuk zuidbeuk tegenover de Smidskapel met het middenschip.

Aan het Oude Kerksplein wordt de buitenmuur ingesloten door de verder naar het zuiden gaande westmuur van de Sebastiaanskapel en de oostelijke steunbeer van de Huiszittenkapel. Het onderste gedeelte van deze muur is verborgen achter het Zuiderportaal.

Buitenzijde

Het baksteenformaat dat in de gevels is verwerkt meet 19/20 x 9/9½ x 4½ cm en heeft een overwegend rode kleur. Vooral in de topgevel komt metselwerk voor waarvan het baksel een sterk gevarieerde kleimenging vertoont met de kleuren rood, geel en bruin. De gebruikte natuursteen bestaat in hoofdzaak uit zandsteen, maar op beperkte schaal, o.a. voor de spekbanden, is gobertanger- en ledesteen toegepast.

Het raam in de zuidgevel heeft een omranding van geprofileerde zandsteen kantblokken. (Zie Beschrijving van de Sebastiaanskapel, tek. nr. 7.1, met dien verstande dat het buitenste kwarthol met aansluitend de rechthoekige insnoering ontbreekt, aangezien de muur een geringere dikte heeft). Een weinig sierlijke middenstijl, opgebouwd met een in de 18e eeuw veel voorkomende paarse baksteensoort - formaat $22^3 \times 10^3 \times 4^2$ cm - deelt het raam in tweeën. De massieve kern van de middenstijl is vier keer vier baksteenkoppen zwaar. Uit het midden van elk der zijden springt een steens brede dam een kop naar voren. Waar het glas in de middenstijl is ingelaten, zijn aan de dammen vellingkanten gehakt en is een glassponning aangebracht. Op deze wijze ontstonden halve stijltjes.
De bedoelde stijltjes zijn thans van moderne baksteen, die machinaal in de gewenste vorm werd gezaagd. De dam aan de binnenkant kreeg een halfrond profiel. De baksteen middenstijl stopt abrupt bij de geboorte van de raamboog; hier vertakt zich een vork, die is opgebouwd van zandsteen blokken met de bekende profilering. De beide raamdelen hebben elk drie tussenstijltjes met een vorktracering in de raamtoppen. In de vlieger, het raamdeel dat wordt omsloten door de vork en de raamboog, staat een ui-vorm met de punt omlaag. De tussenstijltjes en de traceringen in de raamtop zijn opgebouwd van machinale baksteen. Van alle stenen zijn de vier hoeken afgezaagd, zodat brede vellingkanten zijn ontstaan. De beglazing is rechthoekig en draagt het jaartal 1902. Toen in verband met de restauratie het glas, alle stijltjes en de tracering waren gesloopt, kon de dagkant van de kant- en boogblokken worden onderzocht. Waar de baksteen stijltjes tegen de kantblokken aansloten was een gebrekkig speciehol uit de omranding gehakt. Er werden evenwel geringe sporen aangetroffen van de oorspronkelijke kandstijltjes die één geheel vormden met de kantblokken. De blokken van raamboog en vork hebben een regelmatig uitgehakte kloostersponning. De kantstukken van de vroegere tracering vormden dus geen geheel met de kantblokken, hetgeen gebruikelijk was.
Van de oude tracering is alleen het onderste zandsteen kantstuk in de vlieger overgebleven. Het blok heeft twee benen van een vork, terwijl uit het ontmoetingspunt der benen een derde vertikaal naar boven gaat. De dikte van het blok bedraagt 17½ cm; de bandbreedte der benen is 3,3 cm. Het profiel van de benen van het blok komt overeen met dat der authentieke vaste stijltjes aan de kantblokken van het grote raam in de Sebastiaanskapel.

De penanten naast het raam hebben spekbanden, afwisselend geplaatst om de drie en zeven lagen baksteen. De eerste spekband ligt op 2,25 m boven de zakgoot in de linker penant, de afstand in de rechter bedraagt ongeveer 4 m. In de linker penant heeft men kennelijk één spekband (twee lagen baksteen hoog) vergeten, aangezien het aantal baksteenlagen tussen twee opeenvolgende banden 12 stuks bedraagt. In tegenstelling met de linker penant, waar slechts weinig kalksteen in de spekbanden werd verwerkt, komt in de rechter penant daarentegen opvallend veel gobertanger- en ledesteen voor in de spekbanden.
Het baksteenwerk toont nauwelijks latere herstellingen.

De geschouderde topgevel heeft een zandsteen afdeklijst. (SBK tek.nr. 7.9) De onbeschadigde lijst heeft bijna geen hechting met de gevel. Hoofdzakelijk het eigen gewicht houdt hem op zijn plaats. De afdekking gaat door over de schouders, waar het lijstprofiel aan beide zijden gelijkvormig is. Het profiel gaat aan het uiteinde der schouderstukken haaks om langs de korte zijden van de schouders. De lijst op de westelijke schouder heeft een volledige afsluiting in de vorm van een kielboog. Op de buitenhoek staat de achtkante aanzet met speciehol voor de plaatsing van een pinakeltje. Van de afdeklijst op de oostelijke schouder is het bovenstuk ter hoogte van $9\frac{1}{2}$ cm afgehakt.
De afdekking op de schouderstukken vormt niet alleen de aanzet voor de onderlijst op de topgevel waar vanuit het bovenvlak één doorgaande forse kloostersponning is gehakt, doch het blok op de westelijke schouder heeft bovendien de gedrukte spitsboogvormige aanzet van de bovenlijst, die verder geheel ontbreekt (tek.nr. 4.1)
Zandsteen spekbanden zijn variërend om de 10-12 lagen baksteen in het metselwerk gezet (foto nr. 1)
Het aangetroffen herstelwerk aan de top is hoofdzakelijk verricht met harde paarse baksteen, op zeer beperkte schaal zijn machinale klinkers gebruikt.
In het hart van de topgevel staat een rijzige nis, met gebogen achterwand. Dit achtervlak is door verwering van de baksteen enkele centimeters dieper in de muur komen te liggen. De bodem wordt gevormd door een console met sterk verweerd bladornament. Aan weerskanten van de nis, direkt boven de console, vormt een natuursteen basement het voetstuk van de verdwenen kolonnetten (zie tek.nr. 4.2 - foto nr. 2). De basementen hebben twee geledingen; de vlakke onderstukken hebben vier zijden van een regelmatige achtkant. Ter plaatse van het buiten de muur uitstekende deel is de onderzijde versierd met een rozet. Via profileringen gaan de onderstukken over in de bovenste geleding. Deze wordt gevormd door een halfronde staaf waaruit geometrische figuren zijn gehakt. De omranding van de nis tussen de basementen en het baldakijn dat de nis overhuift, is opgetrokken van paarse baksteen met een brede vellingkant. Ongeveer halverhoogte eindigt een spekband bij het paarse metselwerk in blokjes met de rudimenten van lijstjes. Het baldakijn heeft twee overhoeks geplaatste driepassen binnen een kielboog, met een kruisbloem op de toppen. (foto nr. 2)
Van één der driepassen zijn de gebladerde toten, die elkaar raken, nog te zien. De elkaar ontmoetende benen van de kielbogen stuiten tegen een kruisbloem, die op een console steunt. Op de denkbeeldig doorgetrokken lijn over het hart van basementen en blokjes met lijstwerk is aan het baldakijn een kruisbloempje gehakt. Het baldakijn wordt bekroond door een forse pinakel, met hogels bezet, en is direkt onder de top van een kruisbloem voorzien.
Aan beide zijden van de nis staat een zolderraampje met rondboog. De onderdorpel, de aanzetstukken en het sluitstuk van de boog zijn zandsteen. De neuten aan de onderdorpel en de blokjes hebben aan de buitenzijde een halfrond ingestoken profiel (tek.nr. 4.3). Het op de openingen aansluitende metselwerk is met paarse baksteen opgetrokken en wordt haaks omgezet.
In de topgevel komen drie rijen gesmede ijzeren muurankers voor, ter verankering van de achter de gevel liggende kapkonstruktie: de onderste rij vier stuks, daarboven twee stuks en in de top één enkele.
Tijdens de restauratie kon worden gekonstateerd, dat de door de muur gaande staven, die voor het gevelvlak eindigen in een oog waar doorheen de schieter steekt, ter voorkoming van roestvorming waren omwikkeld met een geimpregneerd soort canvas.

Interieur

De buitenmuur onder het raam is door de indeling van de aanbouw niet als geheel te overzien. In de Librije is de vlakke muur gepleisterd en gewit. Boven het noordelijk gewelf van de Librije bevindt zich een ruimte die via een mangat vanuit de IJzeren Kapel is te bereiken. De smalle strook metselwerk van de gevel, tussen gewelf en houten goot, heeft vlak boven de kruin van het gewelf een steens-brede versnijding, gevormd door eenvoudigweg één steen diepte terug te metselen. Vijf lagen baksteen hogerop is de zandsteen aanzet van de oostelijke kantstijl van het raam, waaraan tevens de schuinten van de slagdorpel zijn gehakt.
Daar waar men de slagdorpel zou verwachten, is een vulling van metselwerk met variërende baksteenformaten. Buiten het zeer onregelmatige muurvlak uitstekende baarden specie wijzen erop, dat

de vulling vanuit de kerk is opgemetseld.
Door het hoger doorgaande gewelf is van de kapelmuur boven het Zuiderportaal niets opvallends te vermelden.
De vlakke muur waartegen het Zuiderportaal aansluit is gestukadoord. Een forse rechthoekige doorgang geeft via een in de Smidskapel staand tochtportaal toegang tot de kerk. De dagkanten aan de portaalzijde zijn breed afgeschuind. Het schuine vlak aan de oostkant wordt niet direkt omgezet in de vlakke dagkant, zoals aan de westzijde, doch sluit eerst aan op een $8\frac{1}{2}$ cm brede lijst, die vervolgens haaks wordt omgezet in de dagkant. De beide schuine vlakken hebben elk twee duimen, geplaatst aan de onder- en bovenkant. De bovendorpel is geheel vlak.
Aan de kerkzijde omsluit een grenen kozijn, dat tot de versnijding doorgaat, de opening. Geprofileerde eiken dekstukken zijn op de stijlen en bovendorpel bevestigd. Een gewitte kroonlijst dekt het geheel af. In het kozijn is een dubbele deur afgehangen met een vast bovenstuk.
De deuren en het bovenstuk hebben twee rijen van drie boven elkaar geplaatste, iets verdiept liggende panelen, die door profiellijsten worden omzoomd. In de horizontale onderste panelen van de deuren en in die van het bovenstuk staan vlakke rechthoekige kussens met kwartronde uitsparingen aan de hoeken. De grote vertikale bovenpanelen van de deuren hebben rechthoekige kussens waartegen aan boven- en onderzijde een halfronde uitstulping. De middellijn is korter dan de aansluitende kussenkant. Deze deuren vertonen veel gelijkenis met de dubbele deuren die het noordoostportaal van de Kooromgang afsluiten. (Kooromgang, aquarel Schouten, foto nr. 19)
De muur beneden de versnijdingslijst is vlak gepleisterd en gewit.

Het eikehouten tochtportaal heeft een rechthoekig grondplan met twee afgeschuinde hoeken. Op de vier naar de kerk gerichte hoeken steunen vrijstaande gecanneleerde zuiltjes met Ionisch kapiteel op piëdestals. (foto nr. 3) Ze dragen hoofdgestellen, die het overkragende plat steunen. De hoeken aan de wanden worden geaccentueerd door pilasters met de kenmerken der zuilen. De wanden tegen de kerkmuur en het brede voorvlak hebben resp. een enkele en een dubbele deur. Deuren en schotwerk hebben paneelvullingen. De boogzwikken, gevormd door de dubbele deuren met gebogen bovenkant en de daar overheengaande lijst, zijn met arabesken gevuld. Hierboven hebben twee rechthoekige panelen cartouches waarin "AИИO 1621" is te lezen. Een langs alle wanden doorgetrokken fries is met arabesken gevuld.

Het afbikken van pleister- en witsellagen van de binnen- en buitenzijde van de zuidmuur beneden de versnijding leverde veel bouwfragmenten op, die mede de wijze van restauratie zullen bepalen.
De bespreking van vondsten in de muur ter plaatse van de Librije zal aan de orde komen in een aparte beschrijving van de aanbouwen tegen de Smidskapel.
Omdat de doorgang in zijn bestaande vorm zeker niet oorspronkelijk was, werd hier een nauwgezet onderzoek ingesteld. Voor dit doel was het noodzakelijk het tochtportaal en het kozijn met deuren en bovenstuk te demonteren. Het bleek dat de vlakke bovenkant van de doorgang werd gevormd door enkele grenen balken, op z'n plat gelegd. Aantasting door houtworm was er de oorzaak van, dat van de balken slechts een omhulsel resteerde; de kern was volledig uitgehold. Om een betere pleisterhechting te verkrijgen was het houtwerk met ijzeren gaaswerk bekleed.
De neggekanten van de poort zijn opgebouwd uit blokken natuursteen. Aan de portaalkant gaan ze in het schuine vlak tandsgewijs in het metselwerk over. De blokken in de oostelijke stijl zijn allen van zandsteen. Boven een zandsteen basement is de westelijke stijl afwisselend met zandsteen en ledesteen opgebouwd. De bovenste ijzeren duimen zijn in de stijlen ingelaten direkt boven een blok, dat aanmerkelijk verder in het metselwerk doorgaat. Op deze blokken staat aan weerskanten nog een natuursteen stuk dat tot de grenehouten latei doorgaat. Beide blokken zijn verhakt in de vorm van het profiel van de onderliggende kantstijlen. (tek. nr. 5)
De $8\frac{1}{2}$ cm brede band aan de zuidzijde van de oostkant blijkt de aanslag van een deur te zijn. Aan het bovenste blok is nog de aanzet van de band in de sluitboog te zien. De overgang van dit vlak naar het overigens ruw in vorm gehakte deel geeft een duidelijk gebogen lijn te zien. Het bovenste blok aan de westkant heeft deze sporen niet, omdat de aanslaglijst over de volle hoogte van de stijl is afgehakt. Beide blokken worden begeleid door een drieklezoor zware baksteen rollaag in boogvorm die op de ver doorgaande stukken steunt. De kromming van deze boogjes komt overeen met de gebogen lijn op de aanslaglijst.
Op de latei staat metselwerk van egaal rode baksteen, formaat $3\frac{1}{2}$ x 9 x 18 cm, dat dus duidelijk verschilt met de overige baksteen. De overgang van beide soorten vormt een gebogen lijn; de denkbeeldig doorgetrokken buitenlijn van de fragmentarische boogjes sluit aan op deze lijn. De boogvormige lijn wordt bovendien gevormd door een steens zware gemetselde ontlastingsboog, waarvan de lijn de onderkant is. De sluiting van deze baksteen boog bestaat uit een later ingezet, horizontaal gelegd, brok baksteen.
De vlakke dagkant, voortzetting van de dag van de aanslaglijst naar het grenen kozijn, is opgemetseld met de dunne rode baksteen. Nadat deze vulling was gesloopt kwamen de natuursteen negge-

kanten ook aan de kapelzijde vrij in zicht. (foto nr. 4)
De zandsteen stijl is tot de geboorte van de boog, ter hoogte van de duimen aan de portaalkant, op geringe beschadigingen na, volledig gespaard. Het meest te lijden had het vlakke voetstuk waarop de stijl is gebaseerd. Om de vlakke baksteen dagkant gelijkmatig te kunnen doorvoeren en om het kozijn te stellen, was het voetstuk daar enkele centimeters diep uitgekapt. Het blok springt met een kwarthol terug naar het eigenlijke basement, dat is onderverdeeld in vier kleinere basementjes (foto nr. 5)
De veelhoekige voetstukken met concave zijden staan op korte ronde schachten. Het grootste basement heeft op het midden van elk der vlakken hoekige uitsteeksels. Via profiellijsten die eveneens de knikken van de voetstukken hebben, gaat deze onderste geleding over in een tweede, met een veel slankere vorm. De cirkelvormige schachten, voor ongeveer 2/3 deel vrij, zijn getorst. Ook hier is het grootste basement op een afwijkende manier behandeld: het heeft geometrische figuren in ruitvorm met diagonalen. Het basement op de hoek met de kapelmuur heeft vroeger, gezien de ruw gehakte moeten op het zandsteen vlak, iets vóór dit muurvlak uitgestoken, zodat een logischer oplossing ontstond dan nu het geval is. De profilering van het betreffende basement heeft nu nergens een stoppingspunt. Ook het gedeelte van het grote voetstuk onder dit basementje is afgehakt.
De tweede geleding van de basementjes gaat via gebogen profiellijsten (met een soort hoefijzervorm) over in de gebundelde kantstijl. Op elk der basementjes staat een pijlertje met twee aan twee een peervorm en een halfrond als profiel. (tek. 4.4) De eerste peervormige pijler heeft slechts een halve peervorm vanwege de overgang met de kapelmuur.
Alleen deze kantstijl geeft nog een indruk van de plastische werking van de volledige poort.
Van de andere kantstijl is zoveel steen afgehakt, dat alleen rudimenten wijzen op een uiterlijk als zojuist omschreven. De geboorteblokken die door de oplegging van de latei diep zijn uitgehakt, laten twee duidelijk verlopende bogen zien: de aanzet van de onderboog wijst op een verwantschap met de aangetroffen sporen in het portaal. De gebogen lijn in het metselwerk aan die kant gaat door de volle muurdikte heen tot de kapelzijde. Op het halve peervormige pijlertje met aansluitend hol aan het oostelijke geboorteblok werd de zeer korte, overigens afgehakte, aanzet aangetroffen van een soort waterlijst, met een ojief dat overgaat in een overhoekse neuslijst, die haaks wordt omgezet in een schuin bovenvlak.
De aanzet van de tweede boog zet zich voort in een volledig nog bestaande zandsteen boog, die over de onderboog heengaat. De gedrukte spits stopt tegen de waterlijst langs de gevel. Alle boogstukken missen het profiel, tengevolge van de plaatsing van het grenen kozijn. Slechts het merkwaardigerwijs zes koppen brede baksteen sluitstuk dat organisch in het oude werk is opgenomen, bezit nog grotendeels zijn profiel. (Tek. nr. 4.5). Dit profiel wijkt sterk af van dat aan de kantstijlen en de onderboog. De buitenboog omsluit een vlak gemetseld tympaan, dat 33 cm terug ligt t.o.v. het muurvlak. Door het tympaanvlak steekt de achterzijde van het niet oorspronkelijke baksteen sluitstuk aan de portaalkant. Het 'rommelige' geheel ging schuil achter het eiken bovenstuk van de deur.

De zuidmuur van de Smidskapel is ten westen van de doorgang naar het portaal aan beide kanten ingezet met een ruim één meter brede strook baksteen. De steen is regelmatig van kleur en formaat en meet $22\frac{1}{2}$ x $11\frac{1}{2}$ x $4\frac{1}{2}$ cm. De strook begint aan de portaalkant op ongeveer 1 m boven de zerken en eindigt iets onder het gewelf dat de ruimte overspant; aan de kapelzijde komt het vulwerk drie lagen baksteen boven de versnijdingslijst uit.
Tijdens het afbikken van de pleisterlagen werd gekonstateerd dat zich achter het afwijkende metselwerk een loze ruimte moest bevinden. Omdat uit konstruktief oogpunt toch een onderzoek moest worden ingesteld, werd een gedeelte van het vulwerk uitgebroken. De vulmuren, beiden één steen dik, bleken duidelijk fragmenten van een trap af te sluiten, die dwars door de muur heen ging. (tek. nr. 5). Het trapgat heeft een breedte van 70 cm. De loophoogte bedraagt 2,10 m. De onderste trede ligt 1,13 m boven de vloer. De vier aanwezige treden hebben een aantrede van resp. $21\frac{1}{2}$, 21, 15 en 32 cm. De optrede bedraagt overal 23 cm. Van de onderste drie treden resteert van het bovenvlak nog een klezoor breedte (5 cm), dat aansluit tegen de optreden. Het metselwerk geeft de indruk dat de rest van de bovenvlakken uit 6 cm dikke houten dektreden bestond. Hiervan zijn echter geen sporen terug gevonden (foto nr. 6). Alleen de zijwandjes vlak onder het gewelfje dat wordt gevormd door een steil oplopend - in deze richting licht gebogen - vlak, zijn nog in onbeschadigde toestand. Onder de dunne pleisterlaag, die de vlakken bedekte, zijn alleen afgehakte koppen en strekken te zien. De overgang van zijwanden en gewelf in het trapgat naar het muurvlak van portaal en kapel werd door het opmetselen van de vulmuren vernietigd.
In het portaal toont het zijvlak van de steunbeer van de Huiszittenkapel een tweetal ingezette stroken baksteen, die kunnen wijzen op inkassingen voor de treden tussen de eerste gemetselde trede en de zerkenvloer.

Langs de volle lengte van de zuidgevel loopt een zandsteen versnijdingslijst. De muur boven de lijst ligt in hetzelfde vlak als de wand er onder. Het profiel van de lijst dat op vele plaatsen is afgebroken, komt overeen met dat aan het onderstuk van de versnijdingslijst langs de buitengevels

van de Sebastiaanskapel. (SBK tek. nr. 7. 6) Waar de vulling het trapgat afsluit, is de lijst van baksteen, dezelfde steen als werd gebruikt voor de vulmuur. Er is op gebrekkige wijze een ojief aan gehakt.
De baksteen slagdorpel van het raam heeft een bovenvlak met een steilere helling dan het bovenvlak van de versnijdingslijst. De achterzijde van de dorpel is het onregelmatige werk in de ruimte boven de Librije (blz. 2)
De slagdorpel is uitgehakt om een basis voor de middenstijl te verkrijgen. Door het halfronde profiel aan de middenstijl over te laten gaan in een uitstulping met rechthoekige doorsnede, werd een voetstuk verkregen. Op het schuine bovenvlak van het stuk versnijdingslijst onder dat voetstuk staat een halfronde uitbouw, net binnen de voorkant van de neuslijst vallend. Het bovenvlak ligt ter hoogte van de bovenkant van de lijst. In de holte van de lijst steekt een halfrond profiel, betrekking hebbend op het voetstuk en dat naar beneden smaller wordt.
Twee lagen baksteen onder het voetstuk, in het hart ervan, steekt een restant van een halve kegel buiten het muurvlak, met de punt omlaag gericht; denkbeeldig doorgetrokken heeft de kegel zijn basis gemeen met de onderkant van het voetstuk (tek. nr. 4. 6)
Op de slagdorpel staat een lage verblinding van paarse baksteen, die verband houdt met de buitengoot langs de gevel. Hierop staan de tussenstijltjes van het raam en begint de beglazing. Toen de verblinding was gesloopt, bleken van de stijltjes aan de kantblokken alleen de holten met de ingesloten glassponning te zijn weggehakt.
Na verwijdering van de witsel- en pleisterlagen van de zuidmuur boven de versnijding kwamen nog enige bijzonderheden aan het licht : ter hoogte van de aanzet van het gewelf is op ongeveer 20 cm van het raam aan weerskanten een stuk metselwerk ingezet, van paarse baksteen met een formaat van 4 x 10/11$\frac{1}{2}$ x 22 cm, drie koppen breed en vijf lagen hoog.
De westelijke penant, de bovenkant van de aansluitende raamvork en de onderkant van de hierboven gelegen raamboog, zijn bedekt met sporen van loodmenie.

In de "Beschrijving van de Sebastiaanskapel" werden op pag. 7 enkele regels gewijd aan de gepleisterde oostmuur van de Smidskapel. De verwijdering van de witsel- en pleisterlagen riepen enkele nieuwe gezichtspunten op. De laag baksteen, direkt onder het schuine vlak dat de overgang vormt van de zwaardere benedenmuur naar het lichtere bovendeel, laat alleen afgehakte koppen zien. De laag zal een neuslijst hebben gevormd : het schuine bovenvlak stak een klezoor voor het onderliggende muurvlak uit en werd dan haaks omgezet tot het muurvlak.
In de hoek van de oost- en zuidmuur zijn, in de buurt van de versnijding, een paar rechthoekige vlakken, bestaande uit metselwerk van hele en halve steen met de forse afmetingen van 27 x 12$\frac{1}{2}$ x x 6$\frac{1}{2}$ cm. Het grootste vlak begint 1,47 m onder de versnijding, is bijna 2 meter hoog en 1,35 m breed. Precies hierop aan sluit een vlak in de zuidmuur, ter breedte van 0,35 m. Tegen de onderkant van het grote vlak sluit een kleiner aan, een stuk buiten het midden, met een hoogte van 1,05 meter en een breedte van o,50 m. De uit secondair verwerkte steen, o.a. met vellingkanten en waterhollen, bestaande vulling bleek in de muur uitgehakte nissen af te sluiten. De grootste is slechts een drieklezoor diep; de nis in de zuidmuur heeft een diepte van 1$\frac{1}{2}$ steen, terwijl de kleinste twee steen diep in de muur is uitgehakt. In de grootste nis en in die in de zuidmuur was duidelijk te zien, dat de oost- en zuidmuur hier in het verband zijn gewerkt.

De tussenstijltjes in het blindraam in de oostwand zijn opgebouwd van bleek-bruine baksteen, formaat 22 x 11 x 5 cm. Om de $\pm$ 90 cm is een zestal stenen in de muur ingekast. De overigen staan koud tegen het muurvlak aan.
De spitsboog die het blindraam afsluit, de tracering en de velden in de raamkop, zijn opgemetseld met oranjekleurige steen, formaat 18 x 9$\frac{1}{2}$ x 3$\frac{1}{2}$ cm en met baksteen die in de regel in de kapel werd verwerkt.
Tegen de spitsboog sluit metselwerk aan van het soort waarmee de tussenstijltjes zijn opgebouwd. De moet tussen dit afwijkende metselwerk en het overige muurvlak vormt ook een spitsboog. De top daarvan verdwijnt achter de kapvoet van het tongewelf. Aangezien de opgesomde feiten wijzen op een verbouwing, werd metselwerk tussen beide bogen weggesloopt; toen kwam achter de kapvoet de top van een spitsboog aan het licht, plm. 80 cm hoger dan de bestaande. De bovenkant van de gemetselde rol accordeert met de gevonden moet. Van beide benen resteert nog een meterlang stuk met een profilering overeenkomend met die van de bestaande boog. Voorts werden traceringsgedeelten aangetroffen overeenkomstig de top van de kielboog en het bovendeel van de ui-vorm (foto nr. 7).
Na intensief onderzoek werden de restanten van meer traceringsbrokken gevonden zoals de afgehakte baksteenkoppen van de twee rechter spitsboogjes en de moet van een spitsboogje links hierop aansluitend. De pleisterlaag op de onbeschadigde onderdelen beneden de gewelfaanzet heeft opmerkelijk meer witsellagen dan het achter 't gewelf vallende deel. Kennelijk werd reeds spoedig de achter het gewelf verdwijnende blindraamtop met een plankje weggemoffeld!
De gevonden spitsboog is aan weerskanten even onder het gewelf hersteld met paarse baksteen (form. 22 x 10$\frac{1}{2}$ x 4 cm), die gebrekkig in het profiel zijn mee gehakt. Achter dit paarse inboetwerk, dat

verborgen werd door het metselwerk tussen de beide bogen, waren aan de zijde van de Sebastiaanskapel grenen balken in de muur opgelegd. (Beschrijving SBK blz. 53, 54)
De bundelpijler - de beëindiging van de oostmuur - met het tegen de pijler aansluitende metselwerk is eerder beschreven (Beschr. SBK blz. 10, 53)
Het totaalbeeld van de westmuur is verwant met de indeling van de oostmuur, maar de detaillering wijkt sterk af. De muur is met pleister- en witsellagen bedekt. Het benedenstuk wordt door een lijst met ojiefprofiel van het in hetzelfde vlak liggende bovendeel afgeperkt.
De lijst, op dezelfde hoogte als de versnijding van de oostmuur, ligt 1 meter onder de versnijdingslijst van de zuidmuur. Het blindraam is een steen diep en begint direkt boven de lijst met een slagdorpel; het is gesloten met een gedrukte spitsboog waarvan de top even onder de gewelfaanzet ligt. Drie tussenstijltjes delen de nis in vier velden. Over elk veld is in de raamtop een spitsboogje geslagen. Door het middenstijltje als een vork tegen de benen van de blindraamboog door te laten lopen worden de linker en rechter twee velden door een spitsboog bekroond. De beide andere stijltjes gaan met een naar binnen gerichte kromming door tot de raamtop. De zo gevormde kielboog sluit de beide middenvelden af. De profilering aan de neggekanten bestaat achtereenvolgens uit een kwarthol, een rechthoekige insnoering, een flauwer hol en een vlak bandje, dat haaks in de niswand wordt omgezet. (tek. nr. 4. 7).
De driekwart vrij staande bundelpijler van de westmuur is een vrij getrouwe kopie van de pijler tegen de oostmuur, zij het met verwaterde detaillering. De pijler blijkt volledig te zijn opgemetseld met bleek-bruine baksteen, formaat 22 x 11 x 5 cm en is met een 2 cm dikke pleisterlaag bedekt. De neuslijst op de peervormige pijlertjes zijn in gips uitgevoerd, evenals het ornamentele bladwerk tegen de baksteen kern van het kapiteel (foto nr. 8).

Het afbikken van witsel- en pleisterlagen van de westmuur leverde een gevel op met een op het eerste gezicht overstelpend groot aantal sporen van verbouwingen en herstellingen, die evenwel - zoals later zal blijken - allen met elkaar in relatie staan (tek. nr. 6). Het hoofdzakelijk toegepaste baksteenformaat bedraagt ongeveer 21/23 x $10\frac{1}{2}/11\frac{1}{2}$ x $4\frac{1}{2}/5\frac{1}{2}$ cm.
Het metselwerk van de westmuur wordt omgezet in een aansluitende strook in de zuidmuur, die over de volle hoogte doorgaat. De strook heeft onder de versnijding een breedte van 1 tot 2 steen en neemt naar boven toe af tot een kop breedte. De zone is uitgetand om een verband te vormen met de aansluitende zuidmuur.
Even onder de lijst zijn drie natuursteen blokken te zien : 3 lagen onder de lijst, vlak naast de pijler zit een afgehakt zandsteen blok, formaat 32 x 41 cm, dat aan de zijkanten en de bovenkant wordt omgeven door rode baksteen, formaat $18\frac{1}{2}$ x $9\frac{1}{2}$ x 3^8 cm. Drie meter daar vandaan zit een blok, afm. 29 x 36 cm, in een soortgelijke situatie. In beide gevallen is het omringende metselwerk uitgehakt om de blokken en dunne baksteen te kunnen plaatsen. Op 1, 30 m afstand van de zuidmuur en 0, 75 meter onder de lijst zijn drie ledesteen paramentblokjes in de muur opgenomen. Ze sluiten tegen elkaar aan. De onderste is gebroken.
De muur is langs de volle hoogte van de pijler met onregelmatige stroken dunne rode baksteen ingezet.
De lijst is niet volgens de traditionele manier opgebouwd. De verwerkte baksteen is dezelfde als die welke werd gebruikt voor de pijler.
De lijst heeft twee op z'n plat gelegde lagen. De hoek van de voor het gevelvlak uitstekende onderste laag is afgerond; de bovenste laag steekt boven de onderste uit en heeft aan de bovenzijde een afgeschuinde hoek. In stucadoorswerk werd het ojiefprofiel en de rest van het schuine bovenvlak gevormd.
Het metselwerk in de velden van het blindraam is tot 3, 85 m boven de lijst afgehakt en met leipannen geëgaliseerd. De linkerpenant is tot die hoogte eveneens afgehakt en met leipannen vlak gemaakt. Deze afgehakte zone begint hier reeds vanaf de zerkenvloer.
In de buurt van de ontmoeting van lijst en bundelpijler is de aanzet van een kwartronde cirkelboog, die bestaat uit afgehakte baksteen op z'n plat. De boog eindigt tegen de rechter neggekant van het blindraam; de top ligt 1, 50 m boven de lijst. De boog en het daarboven aansluitende eveneens afgehakte metselwerk steekt 2 cm voor het gave muurveld uit, dat wordt ingesloten door lijst, neggekant en boog. Dit muurveld is met leipannen en biscuits in het vlak van het afgehakte werk gebracht. De neggekant steekt hier ook voor het gave muurveld uit. De moet, gedeeltelijk gevormd door de duidelijk later ingezette neggekant en het muurveld, heeft de vorm van een segment van een cirkelboog.
De penant boven dit beschreven deel is ter hoogte van 3/4 meter met halfsteens en geklampt gemetselde dunne rode en paarse baksteen ingezet. Het daarboven liggende metselwerk laat tot 3, 85 m boven de lijst een duidelijke overgang zien naar de neggekant.
Het blindraam en het omringende metselwerk in de penanten is boven de maat van 3, 85 m homogeen van uiterlijk. Alleen is in de rechter penant een tandsgewijze bouwnaad, gemiddeld 2 strekken

vanaf de neggekant, die echter 80 cm onder de kapvoet stopt. In de linker penant is plaatselijk paarse baksteen ingevuld. Op 8 lagen baksteen boven de versnijding werd een blokje ledesteen aangetroffen bij de ontmoeting met de zuidmuur.
Van boven af gerekend is de penant tot $2\frac{1}{2}$ m onder de kapvoet gevoegd in de vorm van twee schuine vlakjes, die elkaar in het midden van elke voeg met een stompe hoek snijden. Hier en daar zijn sporen van loodmenie waar te nemen.

De verrassende bouwfragmenten aan de westwand maakten het noodzakelijk ook de keerzijde van deze muur - de oostmuur van de Huiszittenkapel - in de beschrijving te betrekken. De wand is met pleister- en witsellagen bedekt. Bij de ontmoeting met de zuidmuur is een groen geschilderde vurehouten kast, 2,40 m breed en hoog, diep in de muur ingelaten.
Op de gebruikelijke hoogte verdeelt een lijst het in één lijn liggende muurvlak in een boven- en onderstuk. De plaats en het formaat van het blindraam komt overeen met dat aan de keerzijde. De nis is hier slechts een halve steen diep. Neggekant en tussenstijltjes liggen dus in één lijn. Het profiel van de neggekant is gelijk aan dat van de stijltjes. In de raamtop is ook hier een tracering opgenomen : over elk van de vier velden is een spitsboog geslagen, tweemaal gaat er over twee velden een rondboog. In de top zijn twee groepen van twee in elkaar vloeiende visblazen.

Het onder de afgehakte witsel- en pleisterlagen voor de dag gekomen metselwerk rechtvaardigde de gedachtengang ook dit muurvlak hier te beschrijven. De toegepaste baksteen stemt overeen met die aan de keerzijde. Op $2\frac{1}{2}$ meter afstand vanaf de zuidmuur en 2 m boven de zerkenvloer begint een schuin naar links opgaande in de gevel uitgehakte moet. Bij de lijst verdwijnt deze, om vanaf de neggekant van het blindraam opnieuw zijn weg te vervolgen. De moet stopt op 5,25 m boven de zerkenvloer tegen de bundelpijler. Recht onder het laagste punt van de moet zijn een tweetal boven elkaar liggende halfsteens brede kassen gevuld met brokken baksteen waarmee ook de gevel is opgebouwd. Op 55 cm links hiervan is een soortgelijke kas met baksteen gevuld. Vanaf het basement van de bundelpijler gerekend, zijn de afgehakte resten waar te nemen van een 2,85 m lang plint. Het 42 cm hoge plint werd afgedekt door een 10 cm zware ledesteen lijst.
De lijst van ledesteen is ernstig beschadigd. Het profiel, onder het overstekende afwaterend gehakte bovenvlak met neuslijst een eenvoudig hol, is hier en daar nog volledig te herkennen.

De lijst gaat onder het blindraam in de slagdorpel over. De rechter penant ligt een klezoorbreedte terug t.o.v. het muurvlak onder de lijst. Het verschil wordt overbrugd door een baksteen bovenstuk op de lijst van ledesteen. Ook aan deze kant is het metselwerk in de velden van het blindraam afgehakt, hier tot 3,3o m boven de lijst. Het afgehakte veld is met leipannen, plavuizen, biscuits en paarse baksteen geëgaliseerd. De aansluitende neggekanten en tussenstijltjes van paarse baksteen, hebben een op gebrekkige wijze gehakt profiel. De tussenstijltjes zijn 'koud' tegen het afgehakte werk gezet, terwijl ook de neggekanten duidelijk later zijn ingemetseld. Een afgehakte strook in de rechter penant, vanaf de neggekant gerekend 68 cm breed, bereikt een hoogte van 3,3 m. boven de lijst. De strook gaat onder de lijst verder door tot de muurkast. Van de penant resteert een 64 cm brede zone gaaf metselwerk.
Bij de ontmoeting met de zuidmuur zijn drie ledesteen blokjes in de zone opgenomen, het onderste blokje ligt 9 lagen baksteen boven de lijst en vervolgens om de 8 lagen. Nadat een deel van de zuidmuur was weggebroken, bleken de blokjes en het tussenliggende metselwerk ter diepte van een halve steen in de zuidmuur te dringen. Daar wordt het metselwerk, vooral nog duidelijk zichtbaar aan de spekblokjes, haaks omgezet in een 9 cm breed vlak dat vervolgens via een brede vellingkant overgaat in een kort vlakje, evenwijdig aan het vanuit de kerk zichtbare vlak om dan haaks te worden omgezet in een vlak dat naar het hart van de muur loopt en verder niet meer is na te gaan (tek. nr. 4.8)
Na verwijdering van de ingezette neggekanten, tussenstijltjes en klampen ter hoogte van de afgehakte blindraamvelden kwamen nog meer opmerkelijke bouwfragmenten aan het licht. Op 1,37 m vanaf de bundelpijler gaat de penant via een smalle vellingkant over in een klezoor terugspringende aanzet van een veld, dat overigens t.g.v. de diepere blindnis is weggebroken. De smalle strook ligt in één lijn t.o.v. het gave vlak in de rechter penant. De ribbe met de smalle vellingkant heeft vijf ledesteen hoekblokjes, vanaf de lijst gerekend zijn ze om de 8 lagen in het metselwerk opgenomen. Op iets meer dan 3 meter boven de lijst wordt de ribbe haaks omgezet om te stoppen bij de neggekant van het blindraam. Dit stuk ribbe ligt ter hoogte van de vierde afgehakte baksteenlaag vanaf de gave blindraamvelden gerekend. De klezoor terugliggende strook baksteen wordt door dit omgezette stuk gestopt. De inwendige hoek tussen beide ribben en de teruggezette strook is met ettelijke witsellagen over een dunne pleisterlaag bedekt. Het metselwerk van de dam hierboven is in verband gewerkt met de neggekant van het blindraam, doch sluit koud aan tegen een naar boven tandsgewijs terugspringende moet - de voortzetting van de met de spekblokjes beklede ribbe met vellingkant - die op 93 cm onder de kapvoet stopt.
Op 2,19 m afstand van de bundelpijler en 0,99 m boven de lijst ligt het hart van een cirkelvormig gemetselde halfsteens brede rol, die gelijk met het omringende veld mee is afgehakt. De inwen-

dige diameter bedraagt 87 cm. De rol omsluit een 14^5 cm t.o.v. het afgehakte vlak terugspringende halfsteens zware binnenrol, die een steen breedte in de muur dringt. Toen de binnenrol was vrijgehakt bleken de beide hoeken van deze binnenrol met vellingkanten te zijn afgeschuind, terwijl in het vrije naar het hart gerichte zijvlak een sponning was uitgehakt. Op de horizontale hartlijn werd diep in de uitgehakte sponning aan weerskanten een soort 'putje' aangetroffen met de afdruk van roestschilfers van ijzer.
Al het metselwerk boven de afgehakte blindnisvakken en rechts van de door doorgaande stootvoegen t.g.v. verschil in lagenmaat veroorzaakte tand, bestaat uit één in het verband gewerkt geheel. Evenals aan de keerzijde heeft de rechter penant hier direkt boven de afgehakte strook ingezette stukken paarse baksteen. Overigens is de penant deels gevoegd, deels met loodmenie bedekt.

Zoals mej. Bijtelaar in haar hier aangehaalde artikel over de Smidskapel opmerkte, was het voor financieel draagkrachtige gegadigden niet aantrekkelijk om een graf te kopen in de direkte omgeving van een portaal. Behalve dat de gebeeldhouwde zerken spoedig versleten, was het ook moeilijk om de memoriediensten temidden van de gaande en komende kerkganger te houden.
De enige twee fraai bewerkte zerken in de vloer van de kapel zijn van elders uit de kerk afkomstig. (foto nr. 9)
(In het Gemeente-Archief van Amsterdam worden twee tekeningen van mej. B. Bijtelaar bewaard, waarop de twee zerken zijn afgebeeld. Op het restauratiebureau is van elke tekening een reproduktie aanwezig).

Gewelf en beschildering

Het eikehouten tongewelf stopt aan de zuidkant tegen muurgraten, aan de noordzijde vormen gewelfgraten de grens met de zuidbeuk. De nokgraat deelt de travee in twee velden. Gewelfgraten en nokgraat hebben een gelijk profiel. (SBK tek. nr. 7.16) De muurgraten hebben een halve peerkraal als profiel. (Tegen de muurgraten, ter halver hoogte van de vlieger van het raam, zijn aan weerskanten lichte ijzeren consoles bevestigd met op de uiteinden een duim, vermoedelijk t.b.v. een gordijnroede).
Muurgordingen sluiten de velden naar beneden toe af. Het profiel aan de voorzijde is niet precies gelijk aan dat in de Sebastiaanskapel. (tek. nr. 4.9.). De gordingen zijn aan het ene einde in de zuidmuur ingelaten en liggen aan de andere kant op de trekbalk die de uiteinden van de tussenmuren verbindt. De oostelijke muurgording steekt 7 cm voor het gewelfschot uit, de westelijke slechts 3 cm. Direkt vóór het gewelfschot zijn in het bovenvlak van de oostelijke gording niet benutte pengaten uitgespaard, kennelijk t.b.v. gewelfsporen. Om het andere pengat is ook een gat voor een houten toognagel uitgeboord. Bij de andere gording is niets van dit alles te zien. Het ziet er naar uit dat men het gewelfschot een flauwere kromming heeft gegeven dan eerst was bedoeld.
De gewelfgraten gaan gedeeltelijk voor de muurgordingen langs en steunen dan op de eiken trekbalk. De balk wordt bij de muuropleggingen gedragen door jukken die zijn samengesteld uit een sleutelstuk, een muurstijl en een korbeel. De muurstijlen staan op de dekplaten van de kapitelen der bundelpijlers. De sleutelstukken eindigen in een ojiefprofiel. (Kooromgang, tek. nr. 3,4)
Van de jukken zijn alleen de korbeels van eikehout. De muurstijlen, de sleutelstukken en de laststukken aan de trekbalk boven de jukken zijn van grenen. De muurgraten gaan evenals de gewelfgraten gedeeltelijk voor de muurgording langs en steunen dan op blokkeels die in de oost- en de westmuur zijn ingelaten.
Beide blokkeels hebben aan het voor de muurgraten uitstekende deel een overhoeks geplaatste, gehakte fratskop. (foto nr. 10).
De fratskop aan het westelijke blokkeel heeft een kap die het expressieve gelaat vrijlaat. De zware last die op het blokkeel rust - de kapkonstruktie - is duidelijk te veel. In de opgeblazen kop met bolle wangen en dubbele onderkin kijken uitpuilende ogen van onder zwaar gefronste wenkbrauwen. Tussen de te dicht bij elkaar staande ogen heeft de haakneus een vervaarlijke vorm. De gezwollen tong wordt uit de mond geperst.
De fratskop van het blokkeel aan de overkant is aanmerkelijk minder expressief.
Aan de blokkeels, ongeveer in het verlengde van de muurgraten, hangen twee schalkbeeldjes, die met een forse pen waar doorheen houten nagels in de blokkeels zijn ingelaten. Alleen het westelijke schalkbeeld steekt enkele centimeters in de muur, alwaar de uitgehakte nis met portland-cement is bestreken. De achterzijde van het schalkbeeld is gemenied. Het beeldje, een man in de Bourgondische burgerdracht, is 60 cm hoog (foto nr. 11).
De figuur staat gedraaid t.o.v. de frontale stand van console en baldakijn, welke de ondersteuning en de afdekking vormen. De man is gekleed in een tot de kuit reikende houppelande, die op de taille is gegordeld. Aan de gordel hangt een geldbuidel. De man heeft op z'n hoofd een kaproen.

De handen - de ene is grotendeels afgehakt, terwijl de andere ook nogal beschadigd is - zijn opgeheven. Ze drukken een gebaar van ontzag en onderwerping uit. Het beeld staat gericht naar het vm. St. Eloyaltaar tegen het midden van de oostmuur.
Het schalkbeeld in de hoek van oost- en zuidmuur is volledig overhoeks gericht, dus niet alleen het beeld, doch ook de console en het baldakijn wijzen naar het midden van de kapel.
In een nis, gevormd door twee kolonnetten met basementjes en console en baldakijn, zet een vrouwengestalte zich schrap om de zware last van de kapkonstruktie te torsen (foto nr. 13, 14). Haar schouders zijn hoog opgetrokken, de handen steunen op de bovenbenen. De vrouw is gekleed in eenvoudige dracht. Ze draagt over een hemd met v-vormige halsuitsnijding een lange tabbaard met matig wijde, bij de polsen omgeslagen mouwen. De tabbaard heeft een brede vierkante halsuitsnijding, hetgeen karakteristiek is voor het einde van de 15de eeuw. Het hoofd is gedekt door een gesteven en geplooide kap met afhangende slippen.
Tegen de kruising van gewelf- en nokgraten is een gewelfschotel aangebracht. Het platte schotelvlak wordt door een geprofileerde lijst ingesloten. Bij de ontmoeting van de nokgraat en de muurgraten is een kleinere schotel gebruikt.

Het gewelf van de Smidskapel is ingestoken in het even hoge tongewelf over de zuidbeuk, zodat een half kruisgewelf ontstaat. Het ontmoetingspunt van de twee kilgraten, de nokgraten en een gewelfgraat is geaccentueerd door een grote gewelfschotel met een plat vlak binnen een geprofileerde rand. Gewelfgraten die op de uiteinden van trekbalken staan, vormen de scheiding met de overige zuidbeuk. De gewelf- en nokgraten hebben een profiel overeenkomstig de vergelijkbare onderdelen in de zuidbeuk voor de Sebastiaanskapel. (SBK tek. nr. 7.18)
De eiken trekbalk onder de oostelijke gewelfgraat wordt gedragen door jukken, geheel van eiken, die op de dekplaten van de bundelpijlers op de noordoosthoek van de Smidskapel en de zuidwesthoek van de Viering staan. De sleutelstukbeëindigingen zijn iets eenvoudiger dan in de Sebastiaanskapel (SBK tek. nr. 7.12) : de uitgehakte sponning met aansluitend een uitgeschulpte tandlijst aan de onderzijde van de stukken ontbreekt hier. (hallenschip 1390)
De gewelfvelden aan de noordkant stoppen tegen een vrij zware muurgording (afm. 27x27 cm). De gordingen zijn opgelegd op de trekbalken en op een blokkeel dat in de muur is ingelaten. Het blokkeel steunt tevens op een eiken kolonnet. De muurgordingen hebben een ingestoken kwartrond als profiel. Bij de opleggingspunten van de gordingen stopt het profiel. Behalve de trekbalken en het blokkeel heeft elke gording nog twee tussensteunpunten, regelmatig over de lengte verdeeld.
Deze consoles hebben een ojiefprofiel binnen lijstwerk. (tek. nr. 4.10). De twee consoles onder de westelijke muurgording hebben aan de zijkanten een met de guts uitgehaalde krul, die de uitloper is van een deel van het ojief.
Het boven het kolonnet gesitueerde blokkeel heeft onder een peerkraalprofiel een grove fratskop, die recht omlaag kijkt. (foto nr. 15). Het 2,80 m hoge, uit één stuk gehakte en gemodelleerde kolonnet staat op een lijstvormige console, ruim 20 cm boven de dekplaat van de zuil, voor het hart van de Smidskapel. Het kolonnet begint met een console waaraan een maskertje is gehakt met kap en afhangende geplooide slippen. Op de console staat een driekwart ronde zuil, met een uit twee verdiepingen opgebouwd basement. De schacht is in twee tegengesteld getorste stukken verdeeld. Een kapiteeltje met gotiserend bladwerk sluit de zuil af. Het kapiteel is voetstuk voor een schalkbeeldje en daarboven staat nog een baldakijn.
Het beeldje is een mansfiguur die zich schrap zet tegen de druk van de kapkonstruktie, die in werkelijkheid op de muur draagt. De figuur is gekleed in een pourpoint met zeer korte schoot, wat kenmerkend is voor de mode in het Bourgondische tijdperk. Een hoed met brede opgeslagen rand dekt het hoofd af.
De kilgraten hebben een samengesteld profiel. (SBK tek. nr. 7.17)
De oostelijke kilgraat en het kolonnet met kapiteel, waarop de graat staat, komt overeen met de situatie aan de westkant boven deze bundelpijler.
De westelijke kilgraat heeft een soortgelijk steunpunt, maar van baksteen en gips. De kilgraat zelf gaat over in een baldakijn. Het overkragende deel wordt ondersteund door schijfvormige consoles. Uit het massieve uiteinde is een schraagbeeld gehakt, lang bijna 90 cm, voorstellend een naakte vrouw staande op een console. (foto nr. 16, 17).
De rechtopstaande figuur laat de linkerarm omlaag hangen, zodat de hand het linkerbeen raakt. Dit been is iets naar voren geplaatst waardoor het vrij van de achterwand komt te staan. Het stijfjes gestileerde, op de schouders vallende haar omlijst een fijn besneden gelaat.
Tegen de kruising van de oostelijke gewelfgraat en de nokgraat is een gewelfschotel gespijkerd, met een diameter van 47 cm. De eiken schotel bestaat uit twee schijven, elk uit twee delen samengesteld met een dikte van 11 mm. De naden staan haaks op elkaar. Het schotelvlak zit opgesloten binnen een brede opgespijkerde lijst met slap profiel.
Het tongewelf en de in de kerk zichtbare kaponderdelen zijn met een grijsgroene verflaag bedekt.
De drie schalkbeelden, het schraagbeeld en de blokkeels hebben daar overheen enige witsellagen.

Dit eiken beeldhouwwerk geeft op die manier een steenachtige indruk, wat nog wordt versterkt door de ruwe oppervlaktestruktuur.
Bij onderzoek bleek dat onder de buitenste laag een blauw-groene en een beige-gele verflaag verborgen is. Direkt op het eikehout zijn uitgebreide fragmenten van beschilderingen aangetroffen.
De midden in de gewelfvelden voorkomende figuratieve schilderingen zijn het best bewaard, mede doordat ze met een teerlaag zijn bedekt die voor een goede conservering zorg droeg, hoewel die laag niet met dat doel werd aangebracht.
Doordat men zich in het verleden bij herstellingen alleen beperkte tot het inzetten van nieuwe eiken en grenen delen ontbreekt vrij veel van het ornamentale en figuratieve schilderwerk. De beige-gele verflaag komt op de in grenen uitgevoerde herstellingen niet voor.

Hoofdschilderingen

De beschildering in het oostelijke gewelfveld van de Smidskapel stelt de bisschop St.Eloy voor, de patroon van de hoef- en goudsmeden. (foto nr.18,19) - zie ook Prof.dr. J.J.M.Timmers, Symboliek en iconographie der Christelijke Kunst, 1947, blz. 905 .-
De nogal starre figuur steekt af tegen een willekeurig begrensde achtergrond en is gewend naar de toegangsdeur. In de rechterhand heeft hij de steel van een schuin omlaag gerichte hamer, één van zijn gebruikelijke attributen, terwijl de linkerhand de bisschopsstaf omvat. Een lange paarse mantel, aan de onderzijde afgezoomd met franje, hangt los over de schouders en bedekt zo een groot deel van de witte en rode gewaden. Voor de borst is een vierpas te zien. Tengevolge van vroegere herstellingen is aan de bovenzijde een groot deel van de mijter, omhuld door een aureool, verloren gegaan, evenals aan de onderzijde een deel van het gewaad en de voeten. Hierdoor is het niet duidelijk waarop de figuur staat; links zijn namelijk de toppen van bladwerk of vlammen te zien.

De schildering in het westelijk gewelfveld beeldt de apostel Petrus ten voeten af. (foto nr.20,21) - zie ook Timmers, blz. 978 e.v. - Overeenkomst met de vorige schildering is alleen te vinden in de achtergrond en de totaalopzet. Het starre in de figuur ontbreekt geheel. De gestalte heeft een bijna barokke behandeling ondergaan. De enigszins gedraaide romp helt iets achterover, welke houding wordt versterkt door het schuin staande, met aureool omhulde hoofd. De korte gekrulde baard komt op menige afbeelding van Petrus voor, maar halflang hoofdhaar, dat de schedel volledig bedekt, is minder gebruikelijk. In zijn rechterhand is een van zijn attributen, de sleutel, te zien. Ook de linker hand draagt iets, doch door herstellingen aan het gewelfschot is te veel verloren gegaan om het voorgestelde te kunnen herkennen. De blauwe pij die Petrus draagt is omwikkeld door een rood kleed, dat over een der schouders is geslagen. Van onder de apostel komen takken met bladeren, palmtakken (?), te voorschijn.

In tegenstelling met de hoofdschilderingen in de Smidskapel, hebben de schilderingen in de noordelijke velden van de zuidbeuk geen geschilderde achtergrond. Ze zijn direkt op het eiken gewelfschot geplaatst. In het oostelijke veld is een Pietà in een schip voorgesteld (foto nr. 22,23)
De Nood Gods is in vergelijking met het schip buiten de normale proporties afgebeeld, kennelijk met de bedoeling het belang van dit gebeuren te onderstrepen. Maria, gehuld in een blauwgroen rouwgewaad dat als een sombere sluier over haar hoofd is geslagen, heeft de gestorven Christus op haar schoot. De sporen van marteling en kruisiging zijn aan het op een lichtkleurige lendendoek na naakte lichaam duidelijk te zien. Het met doornen gekroonde hoofd is door een kruisnimbus - de spaken van het kruis zijn rood - omhuld, terwijl de H.Maagd een aureool draagt met gegolfde binnenrand.
Het overnaads gebouwde schip met zijzwaard, vaart in een blauwgrijze zee. De roerganger, met rode mantel, houdt de helmstok vast. In het voorschip zijn de spanten waar te nemen waartegen de scheepswand is gespijkerd. Behalve de boegspriet is ook een plechtanker te zien. In het achterschip is iets weergegeven dat het meest aan een kajuit of roef doet denken. Het tuig bestaat uit een mast met fok en sprietzeil. De spriet gaat voor het zeil langs. Een strak gespannen touw houdt het sprietzeil in de gewenste stand. De mast is verlengd met een steng of vlaggestok, die wordt bekroond door een rozet. Het vaantje heeft de vorm van een duif.
De voorstelling wordt aan weerskanten geflankeerd door omgekeerde geopende rode geldbeurzen, waaruit muntstukken vallen. De houding van de roerganger kan op tweeërlei wijze worden uitgelegd: òf duidend op eerbied voor de Pietà, òf op de begeerte voor de vallende geldstukken. Als levensles is boven de beurzen in gotische letters geschilderd: Al Nut Al Niet.
Niettegenstaande dat deze schildering de eerste in de kerk is die als totaalbeeld zo volledig bewaard is gebleven, ontbreekt toch nogal wat : van elke eiken deel is een ongeveer 8 cm brede strook afgeschaafd, zodat daar de schildering verloren ging.

In het westelijke veld komt geen figuratieve schildering, doch een heraldische schildering voor. (foto nr. 24,25). Het grootste schild heeft een veld van wit, beladen met een links gewende klimmende leeuw van rood; de klauwen zijn blauw.

De mogelijkheid bestaat dat men rekening heeft gehouden met de aansluitende gewelfschilderingen, oostelijk de besproken Pietà en westelijk een later te beschrijven bisschopswijding. De leeuw werd dan met de rug gewend naar de minst aanzienlijke voorstelling, in dit geval de bisschopswijding.
Op de vier hoeken van het grote schild hebben kleinere schildjes in rood een paal van zwart met (zilveren) andrieskruisjes. Het Amsterdamse wapen dus.
Een soort blauwgrijze wolk met bepaalde begrenzing draagt zorg voor het verband tussen de wapens onderling. In de wolk zijn allerlei onverklaarbare tekens waar te nemen. Tussen de beide onderste schildjes zijn meetkundige figuren uitgespaard. Omdat het gehele onderstuk van de voorstelling ontbreekt, ontgaat ons ook hiervan de betekenis. (Misschien timmermansattributen, zoals driehoek en haak?)
Ook bij deze schildering zijn dwars over de voorstelling heen smalle stroken weggeschaafd.

Randschilderingen

De beide gewelfvelden in de Smidskapel hebben randfiguren langs de nok-, muur- en gewelfgraat. De gehele onderstrook langs de muurgordingen ontbreekt. Overigens is het ornament werk nog vrij volledig.
Het motief is het best te vergelijken met dat van de randschilderingen in het n.o. veld van de Sebastiaanskapel. De randfiguren in de insteek van Smidskapel naar zuidbeuk en in de twee resterende driehoekige velden, is wel zeer fragmentarisch gespaard : het westelijk insteekveld is volkomen leeg, terwijl het ornamentwerk in de overige velden zich beperkt tot de bovenstukken. (foto nr. 26)
De behandeling komt overeen met het in de kruising voor de Sebastiaanskapel zichtbare.
In het oostelijke veld van de zuidbeuk strekt de randschildering zich uit langs de westelijke helft van de nokgraat en de hele westgraat.
In het westelijke veld zijn de schilderingen te zien langs de volledige noklengte en grote stukken van de gewelfgraten. Voor beide velden geldt dat de onderste paar meters nog niet van de overschilderingen zijn ontdaan, zodat het nog onzeker is wat er voor de dag zal komen.
Het modelé van het ornamentwerk is verwant met dat van de Buitenlandvaarderskapel.
De muurgordingen in de Smidskapel, de gewelfgraat boven de trekbalk in de zuidbeuk, de kilgraten en alle nokgraten hebben overhoeks ten opzichte van de graatrichting geplaatste banden in de kleuren zwart, een vergrijsde kleur, rood en blauw-groen. De muurgraat, de gewelfgraat in de Smidskapel en de overblijvende gewelfgraat in de zuidbeuk, worden omgeven door kronkelende vergrijsd gele okerkleurige takken. Om de takken slingeren zich banden met zwart gearceerde schaduwen.

Gewelfschotels

De twee gewelfschotels in de Smidskapel en de schotel voor het hart van de kapel in de zuidbeuk zijn beschilderd. De beschrijving begint met de meest zuidelijke.
De eerste schotel heeft binnen een geprofileerde gouden omranding met blauwgroenkleurig hol een veld van rood waarop een gouden vuurslag. (foto nr. 27). Aan de onderzijde hangt een driekwart ronde gouden steen. Voor de vuurslag is een gouden knuppelkruis geplaatst.
In het achtervlak van de schotel zijn vier zwaluwstaartvormig ingelaten aanzetten van afgebroken stralen te zien.
De tweede schotel toont het Hollandse wapen in een blauwgrijs schotelveld : een gouden schild met een klimmende rode leeuw. (foto nr. 28). Het hol in de geprofileerde omranding is rood. In het achtervlak zijn acht zwaluwstaartvormige kepen gevuld met aanzetten van stralen. Op één na zijn ze allen met de guts gemerkt : I II III IIII V IV IIV, niets.
De derde en grootste gewelfschotel heeft een achtkwartierig gekroond schild, het wapen van Philips de Schone of Karel V, in een blauwgrijs veld. Het hol in de geprofileerde rand is rood. (foto 29)
Het schild is driemaal gedeeld en eenmaal doorsneden :

I gedeeld :
- a) paalsgewijs gedeeld in negen stukken van goud en keel (Aragon)
- b) schuin gevierendeeld 1 en 4 paalsgewijs gedeeld in negen stukken van goud en keel; 2 en 3 een veld van sabel (Aragon en Sicilië)

II gedeeld :
- a) in keel een burcht van goud (Castilië)
- b) het hoofd van goud beladen met acht ringen van sabel, met een nevenstuk van sabel waarin de moeten van letters, boven elkaar geplaatst : I J S ? (onbekend)

III gedeeld :
- a) links geschuinbalkt van goud en sabel van zes stukken, omzoomd van keel (het oud-Bourgondische wapen is rechts geschuinbalkt met stukken van azuur inplaats van sabel)
- b) in sabel een klimmende leeuw van goud (Brabant)

IV gedeeld : a) in keel gedwarsbalkt van sabel, beladen met een stuk van goud
(het Oostenrijkse wapen heeft een zilveren balk zonder stuk)
b) in sabel fragmentarische stukken van zilver (onbekend)

Op de achterzijde van de schotel zijn 16 zwaluwstaartvormige kepen deels gevuld met de aanzetten van stralen.

Houtsnijwerk

Schalkbeeld met blokkeel in de zuidwesthoek. (Foto nr. 10, 11, 12)
De onderdelen die de beeldnis vormen, zoals console, achterwand en baldakijn, hebben een vergrijsd-zwarte kleur. Het karakteristieke snijwerk aan het baldakijn is verguld. De houppelande en de kaproen van de burger zijn roodbruin, de gordel met buidel is bruin, evenals de onbedekte lichaamsdelen. De oogpupillen en de mond hebben een natuurlijke kleur.
De kap van de fratskop is vergrijsd-zwart. In het vaal-gele gelaat zijn de ogen en wenkbrauwen zwart, de lippen en de tong roodbruin.

Schalkbeeld met blokkeel in de zuidoosthoek. (Foto nr. 10, 13, 14)
De toegepaste kleuren zijn over het algemeen veel lichter dan van het voorgaande beeld. De nisonderdelen hebben eenzelfde kleur. Opvallend snijwerk aan het baldakijn en onderdelen van de kolonnetten zijn verguld. De vrouw heeft een rode tabbaard over een vuil-wit hemd. De kap op het hoofd is ook vuil-wit. De onbedekte lichaamsdelen zijn bruin.
Het enige opvallende verschil aan de fratskop is dat de kleur van het gelaat hier niet vaal-geel maar licht-bruin is.

Trekbalken

De trekbalk in de Smidskapel heeft een beschildering die alleen aan de onderzijde met het blote oog duidelijk te zien is. De hoofdkleuren zijn : rood voor het fond, groengeel voor de vegetatie en zwart voor de contouren, bladnerven en gearceerde schaduwen. (foto nr. 30)
De voorstelling bestaat uit een over de volle balklengte doorgaande stam, waaromheen zich speelse renaissancistische bladranken slingeren. Aan de zijkanten zijn slechts uiterst vage schimmen van een soortgelijke beschildering onder de verflagen te voorschijn gekomen. De beschildering ontbreekt geheel op de grenen onderdelen (lasstukken, sleutelstukken en muurstijlen). Op de korbeels komt een met de onderzijde van de balk verwante beschildering voor.

Zowel de drie zijden van de trekbalk als de jukken in de zuidbeuk zijn volledig beschilderd (foto nr. 31). Het fond is blauwgrijs, de vegetatie is rood en de contouren zijn zwart. De zijkanten hebben een zelfde voorstelling : vanaf beide balkeinden ontspruit een stam die is omstrengeld met bladeren in krachtige gotieke vormen.
In het midden van de balk ontmoeten de stammen elkaar en zijn daar om elkaar heen gedraaid. De toppen dragen knoppen. Aan de onderkant is de balk op soortgelijke wijze beschilderd. Hier echter gaat een enkele stam vanuit het zuiden door tot vlak voor het sleutelstuk aan de overkant.
Op de muurstijlen en korbeels zijn op zichzelf staande stammen met krachtig gevormde bladeren geschilderd. De beschildering op de sleutelstukken maakt deel uit van die op de balk èn op de korbeels.
Op het onderstuk van de zuidelijke muurstijl is een wapen afgebeeld : in rood een tweekoppige adelaar van zwart. (SBK blz. 13, laatste alinea) (foto nr. 31). De zijkanten en de halfronde onderkant van het schild is met één contourlijn getrokken, het bovenvlak heeft meerdere dunne lijnen als afgrenzing.

Kapkonstruktie

De kap van de Smidskapel (tek. nr. 3)

Voor de beschrijving van de wijze van overkappen kan worden volstaan met een verwijzing naar de "Beschrijving van de Sebastiaanskapel", blz. 14, 15 en tek. nr. 8. Enige aanvullingen, die ook betrekking hebben op de kap van de Sebastiaanskapel en de Buitenlandvaarderskapel, volgen hier.

a) De gordingen op de hoofdbalken der spanten van het onderstuk worden ondersteund door schoren die evenals de schoren in het bovenstuk tegen de spantbenen en gordingen zijn gespijkerd.
b) De daksporen zijn tussen muurplaat en nok uit één lengte vervaardigd.
c) Tegen de topgevel van de Smidskapel stopt een ongeveer 2 meter lange langsbalk, die over de koppelhoutjes heengaat en daar is uitgekeept. Het bovenste muuranker aan de buitengevel is de verankering. In de Sebastiaanskapel is dezelfde konstruktie gebruikt.

De zolder boven de kapel is aan de zuidkant afgesloten door de topgevel met de twee lichtopeningen. Het tweede spant - direkt naast de topgevel staat het eerste spant - vormt de overgang naar de zolder boven de zuidbeuk.
Hetzelfde telmerkensysteem als in de kap boven de Sebastiaanskapel werd ook aangewend boven de Smidskapel. Dank zij de restauratiewerkzaamheden konden niet alleen de merken aan de kaponderdelen op de zolder worden genoteerd, doch ook die aan de kapvoetonderdelen, t.w. de gewelf- en daksporen en de blokkeels. De onderdelen van de beide hoofdspanten dragen de merken voor 1 en 2. Het meest zuidelijke sporenspant begint eveneens met 1 te tellen. Het hoogst gemerkte sporenspant, naast het tweede hoofdspant, heeft het telmerk voor 14. (tek. nr. 7). De vertikale stijl en het haanhout van het eerste spant zijn bovendien met X gemerkt, terwijl op het haanhout van het tweede spant ook een tweede merk, X , voorkomt. Op de langsbalken en gordingen werden geen merken aangetroffen. De haan- en koppelhouten van de sporenspanten hebben willekeurig een oostelijk of een westelijk telmerk.
In het bovenstuk ontbreken aanzienlijk meer onderdelen dan het geval is in de bovenkap van de Sebastiaanskapel. Vooral bij het tweede spant is de konstruktie in hoge mate verzwakt : daar zijn verdwenen de vertikale stijl, de beide schoren, de beide korbeels tussen spantbenen en haanhout en drie van de vier schoren tussen de benen en gordingen.
Van het eerste spant ontbreekt de schoor tussen vertikale stijl en langsbalk en de beide schoren tussen spantbenen en gordingen.
Van de haanhouten die deel uitmaken van de sporenspanten heeft slechts één het tot nu toe overleefd. Alle andere sporenspanten hebben slechts om de andere een grenen haanhout. Slechts een enkel koppelhoutje onder de nok ontbreekt.
Allerlei voorzieningen wijzen erop, dat de zolder in gebruik is geweest als werkplaats. In de hoek gevormd door de muur en het westelijk dakvlak staat een werktafel met -kist. De kap is hier en aan het tegenoverliggende deel van het oostvlak voorzien van een grenen binnenbebording tot tafelhoogte. Beide dakvlakken hebben een fors raam waarvoor twee daksporen ter plaatse werden weggenomen, zonder dat goede konstruktieve voorzieningen zijn getroffen, zoals het inzetten van een slaper. Meer aandacht is besteed aan een kleiner raampje boven de werkbank. Het smalle raampje wordt begrensd door twee daksporen. De dichtstbijzijnde spoorribben hebben een brede vellingkant die met banaanvormen overgaan in de ribben.

De kap boven de Zuiderzijbeuk voor de Smidskapel

De kap van de Smidskapel stuit bij de overkapping van de zuidbeuk op twee kilkepers, die in de boven het hart van dit deel van de beuk staande zware zeskante koningsstijl zijn gepend. Het onderstuk van de koningsstijl heeft een vierkante doorsnede. De gehele konstruktiewijze is dezelfde als het vergelijkbare deel in de zuidbeuk voor de Sebastiaanskapel. Zelfs heeft men de telling van de op veel onderdelen voorkomende telmerken vervolgd. De beide halfspanten dragen het nummer 3 voor west- en oostkant. De enige verandering is de thans verdwenen schoor tussen de langsbalk uit de Smidskapel en de koningsstijl die in beide stukken was gepend en getoogd. In de Sebastiaanskapel ontbreekt elk spoor van zo'n schoor.
De sporenspanten tussen het tweede hoofdspant en de koningsstijl - de zogenaamde insteek - hebben telmerken op de bovenvlakken der daksporen en de zijkant van de koppelhoutjes. Er is hier opnieuw genummerd van 1 tot 13. Op de oostelijke kilkeper en op een der vlakken van de koningsstijl (daar waar de westelijke kilkeper tegenaan sluit) zijn nog twee telmerken af te lezen, resp. IIX en X.
In de insteek zijn nog meerdere haanhouten gespaard.
Tussen de kilkepers staat een hekwerk dat de insteek en zolder boven de Smidskapel van de oost-west gaande zolder afscheidt. Ook hier worden de dakvlakken door forse ramen doorbroken. In de vloer is een hijsluik opgenomen ten behoeve van de aanvoer van materialen vanaf de kerkvloer.

De belangrijkste kenmerken van de bovenkap van de Zuiderzijbeuk zijn opgesomd in de "Beschrijving van de Buitenlandvaarderskapel" op blz. 32. In tegenstelling met de konstruktie boven de Buitenlandvaarderskapel hebben de daksporen hier bij de nok een pen- en gatverbinding, waar doorheen een toognagel. Ook verschilt de verbinding van haanhout met daksporen. De haanhouten zijn in de sporen gepend en met een toognagel opgesloten.
Van de hoofdspanten zijn de vertikale stijl, het haanhout en het zuidelijke spantbeen met één soort merk genummerd. Hetzelfde telmerk op de noordelijke spantbenen gaat vergezeld van een extra herkenningsteken. De schoren hebben een telkens oplopend telmerk. Het met /// gemerkte spant is de oostelijke begrenzing van dit deel van de zuidbeuk, het spant Λ de westelijke. De westelijke schoor van dit laatste spant heeft het telmerk voor 9. Bij het derde spant is in beide dakvlakken een dakkapel met deur - de verbinding tussen de trap in de Sebastiaanskapel en de buitenladder naar het middenschip bij de vierïng - tengevolge waarvan het noordelijke spantbeen is verdwenen en het zuidelijke met grenen vernieuwd. Hier zijn dus geen telmerken waar te nemen. De koningsstijl

met kilkepers staat op de plaats van de zuidelijke helft van het spant ////. Het noordelijke spantbeen, de aansluitende helft van het haanhout en de beide schoren resten hier nog van.
Van de sporenspanten dragen alleen de haanhouten telmerken. Het meest oostelijke haanhout is genummerd met 19, dat van het westelijke sporenspant heeft het nummer 35. De nummers hebben een onderbreking tussen 24 en 30, in de buurt van de koningsstijl. De oorzaak is dat vier haanhouten óf van grenen zijn, of geheel verdwenen, terwijl één nummer is overgeslagen.
De langsbalken zijn bij hun ontmoeting bij de vertikale stijlen en de koningsstijl met grenen delen aan elkaar gekoppeld. In de koningsstijl zijn de balken niet gepend, doch slechts opgelegd op grenen consoles.
In de oostelijke travee is tegen de sporen van het zuidelijke dakvlak een gording gemonteerd, halverwege de haanhouten en de nok. Over de gehele lengte van de zuidkant zijn extra grenen daksporen bevestigd. Behalve de vermelde dakkapellen met doorgangen komt ook een dakkapel met twee naast elkaar geplaatste ramen voor in de tweede travee van het noordelijke dakvlak.

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Het complex Smidskapel, Zuiderportaal, Librije en IJzeren Kapel van de Oude Kerk - 60ste jrb. Amstelodamum, 1968

Blz. 17

hoogstens een altaar!

Het eerste bericht dat op de bouw van de Smidskapel schijnt te wijzen, dateert uit 1491. "Wij schout, bourgemeesteren, schepenen ende raide der stede van Aemstelredamme, doen cont allen luden, dat upten dach van huden, datum des sbriefs voor ons in persone gecomen zijn die overmannen van Sinte Loyenghilde binnen der voirnoemde stede ende hebben ons verthoont ende te kennen ghegeven hoe dat hun van noede es te hebben zekere punten ende articulen uuyt machte van denwelcken zy te beth tvoorscreven ghilde ende oick den godlyken dienst, die zy dagelicx doen in Sinter Niclaes prochiekercke binnen derzelver stede, onderhouden zouden mogen, begerende dairomme van ons ende verzoeckende mit zeer vruntlicker bede, dat wy hun die voorscreven punten ende articulen consenteren wouden.

Ende ommedat wy genegen zyn altyts te augmenteren den godlyken dienst in allen redelycken zaecken, zoe hebben wy dezelve punten ende articulen overgesien ende gevisenteert, die ons duncken redelick te wezen; ende hebben dairomme den voorscreven gemenen gildebroderen van Sinte Loyenghilde voirnoemt geconsenteert ende verleent, consenteren ende verlenen zulcke punten ende articulen als hiernae gescreven staen; ende willecoren mit dezen onzen brieve ende die geduerende tot onzen wederzeggen."

Dan volgen er een vijftiental bepalingen het gilde betreffende.

Blz. 18

Dan maar het grafboek van 1523 ter hand genomen. Het leert ons allereerst dat het altaar tegen de oostmuur stond, maar niet in het midden. Het blijkt dat zich ten noorden van het altaar vier graven bevonden, en twee aan de zuidzijde. Het altaar kan dan de breedte van twee zerken gehad hebben, dat is in deze kapel hoogstens 175 cm.

Blz. 29

In 1547 wordt een hangkamer (galerij) voor de Cellebroeders gemaakt "boven 't portael van de zuyder doer, omme misse ende predicke daer op te hooren, ende alzoe die zelve broeders by tyde van peste ende andere contagieuse ziekten vuyten luyden te houden."

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - De geschilderde glazen van de Oude Kerk te Amsterdam - overdruk uit Oud-Holland - z. j.

12 Een glas in de Smidskapel

Deze kapel werd gesticht tussen 1475 en 1491 door de Smeden en de Kuipers, die tot 1542 in één gilde verenigd waren. Aangezien het glas in de Uitgiftboeken der kerk voorkomt als "Smids- en Kuipersglas", mogen we aannemen dat het dateert van vóór 1542. zeer onbetrouwbaar
Op een schilderij van Emmanuel de Witte (waarvan een afbeelding bij dit artikel) staat het glas afgebeeld. Het stelt de vier Evangelisten voor, schrijvend aan een tafel. De schilder schijnt onder Italiaanse invloed te hebben gestaan.

Het glas werd in de 17e eeuw regelmatig onderhouden (*), maar is in de 18e eeuw door verwaarlozing te niet gegaan.

(*) In 1639 werden o. a. "18 stucken int smits en cuijpers glas" ingezet door Pieter Jansz. (R. C. N.)

Overgenomen uit:

T. van Domselaer - Beschryvinge van Amsterdam - 1665
blz. 52 IV boek

De zuyderdeur in komende, ziet men ter slinkerhandt, een houten hangkamer omtrent twaalf voeten boven de Vloer, dit is de plaats, daar eertijts de Cellebroers quamen, om de Predikatien, of Mis te hooren : nademaal het haar niet geoorloft was, om zich onder 't volk te vermengen .....

Overgenomen uit :

C. Commelin - Beschryvinge van Amsterdam - 1693
IV boek, blz. 434

Hier na ontmoet men de zuyder Deur, of de Smits Capel, daer in men ter lincker hand siet een houten hangende kamer. Dit is eertyts geweest daer de Cellebroers in den Godsdienst geplaetst wierden ....

Overgenomen uit :

J. Wagenaar - Beschrijving van Amsterdam - 1765
III deel, tweede boek, blz. 97

Op het Handboogschutters-Choor, volgde de S. Elois- of Smids-Kapel, waarin de zuideringang der kerke is. In deeze Kapel, plagt, westwaards, een houten hangkamer te zyn, van ouds geschikt tot eene zitplaats voor de Cellebroeders, die, beneden onder 't volk, in de Kerke, niet werden toegelaaten, om dat zy verpligt waren, die kranken, zelfs in Pesttyden, te bezoeken, de dooden te ontkleeden, te kisten en te helpen begraaven, en hierom, als meer of min besmettelyk, geschuwd werden.

Overgenomen uit :

Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels uit archieven etc. - 1952

Aantekeningen der Aanmerkelijke Reparatien, en Verbeteringen in de Gereformeerde Oude Kerk te Amsterdam, 1843 - 1845

9e. Is er eene geheel Nieuwe Kolom gesteld tusschen de Smits en Huiszitten Kapellen, waar vroeger eene ongelijkmatige Steenklomp zich bevond, hij is gemetseld van goudsche Moppen en vervolgens gestucadoord.

10e. Zijn meest alle de Nissen in de bijzondere Kapellen, wat de Schagten en Sommige ornamentwerken betreft, doorgetrokken en in regelmatige orde gebragt.

Overgenomen uit :

Dr.A.Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939

Blz. 96

Geheel anders is de plaatsing van het beeldhouwwerk in den Zuiderzijbeuk. Ook deze figuren bevinden zich boven de zuilen en muurzuilen; zij staan echter vrij en worden niet door nissen overhuifd. Zij zijn geplaatst vóór de zuiltjes, die zich boven de kapiteelen van de ronde pijlers bevinden.

Aan de Zuidzijde van dezen zijbeuk zijn de beeldjes van veel slechtere kwaliteit dan aan de Noordzijde. De voorstelling is overal dezelfde : zittende mannetjes zonder eenig uiterlijk vertoon van konings- of priesterattributen hurken min of meer zinloos boven de pilaren.
Aan den ingang van de Smidskapel geeft Eva als eenige een voorstelling van religieuze strekking.

Wij meenen, dat alle beeldjes aan deze zijde van de Oude Kerk uit denzelfden tijd stammen. Al is de kwaliteit niet bij alle werken dezelfde, toch vertoonen zij stylistische overeenkomst.
Het lichaam is met weinig zin voor de structuur weergegeven. De kleeding bestaat uit de strakke hozen en het korte wambuis, dat de burgerkleeding van het eind der 15de eeuw kenmerkt.

TIJDSCHEMA SMIDSKAPEL

begin 15e eeuw	vroegste vermelding Smidsgilde of St Eloy gilde
3e kwart 15e eeuw	aanvang van de bouw van de Smidskapel
1491	stichting St. Eloy-altaar (tegen de oostmuur)
1500	oudste afbeelding
vóór 1542	gebrandschilderd glas in raam zuidgevel
1542	Kuipers scheiden zich af van het Smidsgilde
1547	hangkamer tegen de westmuur t.b.v. de Cellebroeders
1578	alteratie; altaar verwijderd; galerij ontruimd
1682	plattegrond Vingboons met aanduiding trap naar hangkamer
na 1708	slopen tracering en gebrandschilderd glas uit raam; schilderen overkapping
1e helft 18e eeuw	demontage hangkamer
1756	herstel kapkonstruktie; overschilderen gewelf
1770	vervangen gotische natuursteen doorgang door grenen kozijn met eiken deuren
1843-1845	opmetselen kolom op noordwest hoek; gips kapiteel; "normalisering" blindramen; kapherstel; overschilderen gewelf
1851	bepleisteren buitengevel
1902	vernieuwing baksteen en glaswerk in raam zuidgevel; ontpleisteren buitengevel en inboetwerk
1912	plaatsing 17^{e} eeuws tochtportaal (afkomstig uit de in 1908 gesloopte Nieuwezijdskapel)
1968	aanvang restauratie
1971	restauratie voltooid

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE AFBEELDINGEN

In de Beschrijving van de Sebastiaanskapel zijn foto's van een aantal oude prenten ondergebracht. Drie afbeeldingen, een vroeg zestiende eeuwse, een zeventiende en een achttiende eeuwse, die ook het exterieur van de Smidskapel laten zien, kunnen van belang zijn voor een rekonstruktie van de bouwgeschiedenis. In deze beschrijving zal aan de hand van de desbetreffende foto's alleen een vaststelling van de feiten worden gegeven.
De enige ons bekende bruikbare afbeelding van het interieur van de kapel is een schilderij van Emanuel de Witte, waarvan een foto in deze beschrijving is opgenomen.

1 Eén der twee Processievaandels der H. Stede. 1555 B.
foto nr. 50 in de Beschrijving van de Sebastiaanskapel.

2 Gravure door Claes Jansz. Visscher (1587-1652) Dateert van ná 1611
foto nr. 52 in de Beschrijving van de Sebastiaanskapel.

3 Aquarel door J. Schouten, 1778
foto nr. 55 in de Beschrijving van de Sebastiaanskapel.

4 Schilderij van Emanuel de Witte, omstreeks 1660
Lit.: Emanuel de Witte (1617-1692) von Ilse Manke, 1963. Kat. 53, Abb. 47

Het volgende omvat een beschrijving van de vorm van de kapel op de prenten, in onderlinge vergelijking en in vergelijking met de toestand voor de restauratie in 1967.

1) Eén der twee Processievaandels

Het totaalbeeld is vastgelegd op blz. 39 in de Beschrijving van de Sebastiaanskapel.
Het benedendeel van de Smidskapel wordt door het Zuiderportaal en de IJzeren Kapel aan het oog onttrokken. De gevel daarboven ligt aanmerkelijk terug ten opzichte van die van de Sebastiaanskapel; daardoor komt o. a. de uitdrukking van de toegepaste materialen minder goed tot zijn recht.
Een groot deel van de muur wordt door een spitsboograam doorbroken; de raamtop is tot in de topgevel doorgevoerd. De drie tussenstijlen dragen een vorktracering.
Boven de raamtop is in de topgevel een slanke nis of opening te herkennen. De top heeft een met hogels bezette lijstvormige afdekking en wordt door een kruisbloem bekroond. Het geringe aantal hogels kan verklaard worden doordat de maker van de voorstelling meer waarde hechtte aan de visuele werking der hogels dan aan het precies volgen van de werkelijkheid.
In de penanten naast het raam zijn vaag spekbanden aangeduid.

2) De gravure van Visscher

De gravure is enkele ondergeschikte details niet in aanmerking genomen, van grote nauwgezetheid. Van de kapel is de zuidgevel en het oostelijke dakvlak te zien. De dwarskap schijnt in de langskap van de zuidbeuk te steken.
Het benedendeel en de oostelijke penant gaan schuil achter de bekende aanbouwen en de westelijke steunbeer van de Sebastiaanskapel. Het opvallendste bouwonderdeel is het raam met gedrukte spitsboog. Een middenstijl vertakt zich ter hoogte van de geboorte van de boog in een vork. De twee raamhelften worden elk door drie tussenstijlen in vier velden gedeeld. Acht zichtbare brugstaven delen de velden in compartimenten. Het glas is diagonaalsgewijs in het raam geplaatst.
Onmisbaar voor de rekonstruktie ten behoeve van de restauratie van het raam is de tracering, die zeer betrouwbaar lijkt. (foto nr. 32)
Het maaswerk in de beide toppen is symmetrisch : tweemaal is over twee velden een rondboog geslagen. Over beide middelste velden is een rondboog hogerop geplaatst. De middelste van de drie stijlen snijdt deze rondboog om zich onmiddellijk daarboven te vertakken in een vork. De top van een wijd uitlopende kielboog eindigt in de raamtop.
De op deze manier, mèt een aantal secondaire traceringsstukken, gevormde visblazen dragen toten.
In de hartlijn van de vlieger, die is omzoomd door de vork van de middenstijl en de raamboog, staat een stijl die zich vertakt in een vork. Stijl en vork delen een uivorm, met z'n punt naar boven gericht, in drie velden. Ook hier vormen hoofd- en secondaire elementen visblazen, die zijn getoot.
De geschouderde topgevel draagt een met twee keer acht hogels bezette afdeklijst en heeft een kruisbloem als bekroning.
De bouwdelen in de topgevel komen overwegend met de huidige situatie overeen : boven de raamtop wordt een slanke nis onder en boven geaccentueerd door een console en een baldakijn. Aan weerszijden is een zolderraampje, met een rondboogje gedekt.
Tenslotte zijn hier drie in aantal naar boven afnemende groepen ankers te zien : onder een rij van vier, dan één van twee en tenslotte één anker in de top.
Visscher heeft geen spekbanden afgebeeld.

3) Aquarel van Schouten

De aquarel toont de zuidgevel van de Smidskapel in een toestand die tot de aanvang van de restauratie bleef voortbestaan.
De aanzienlijke veranderingen aan het raam hebben reeds hun beslag gekregen. De oorspronkelijke middenstijl tot de vork, de tussenstijlen en de tracering zijn vervangen door dito onderdelen van baksteen. In de raamtop 'prijkt' een vorktracering. De middenstijl doet erg zwaar aan. Het glas heeft thans een rechthoekige vorm.
De afdeklijst op de topgevel draagt geen hogels meer; wel is nog de aanzet van de kruisbloem te zien die in 1951 werd verwijderd.
De verhouding tussen nis en pinakel in de topgevel is ongelukkig getroffen. De console is direkt boven de raamtop geplaatst, dit is ongeveer 30 cm lager dan in werkelijkheid. Een eind onder de onderdorpels van de zolderraampjes gaat de nis over in het baldakijn, dat zijn top op de juiste plaats heeft. De nis is àl te gedrongen, terwijl het baldakijn buitensporig rijzig is.
Plaats en aantal van de muurankers stemt met de werkelijkheid overeen. Ook alle spekbanden zijn op de goede plaatsen aangeduid.

4) Schilderij van Emanuel de Witte

Behalve De Witte heeft niemand het interieur van de Smidskapel vereeuwigd. Zijn weergave wijkt vaak af van de werkelijkheid, soms in hoofdzaken, dan weer in details. Hier lijken de hoofdzaken betrouwbaar weergegeven. Foto nr. 33 is hier een voorbeeld van.
De beschouwer kijkt vanuit de noorderzijbeuk door het middenschip in de zuiderzijbeuk en de zijkapellen. In het midden de Smidskapel, links en rechts daarvan resp. de Sebastiaans- en Huiszittenkapel.
Het tegen de rechter zuil van de Smidskapel geplaatste Koororgel levert verwarring op. Men zou in plaats van de Smidskapel met de Weitkoperskapel te doen hebben. Twee opvallende onderdelen op het schilderstuk pleiten evenwel voor de eerste veronderstelling : de plaats van de preekstoel komt overeen met de huidige; doorslaggevend echter is de geheel links op het schilderstuk afgebeelde pijler, die alleen op een der hoeken van de viering, ten oosten van de Smidskapel, kan staan.
De verhoudingen van de kapelruimte zijn goed getroffen. In het tongewelf zijn gedeeltelijk twee gewelfgraten zichtbaar. In het linker veld is iets weergegeven dat een schildering kan zijn.
De zuidmuur wordt doorbroken door een groot spitsboograam. Een middenstijl deelt het raam in tweeën. Ook het aantal tussenstijlen, tweemaal drie stuks, is korrekt. De drie cirkels, met wapens gevuld, moeten op fantasie van de meester berusten. Een groot deel van het raam is met een gebrandschilderd glas gevuld. Het stelt de vier evangelisten voor, geschaard om een tafel. Het blanke glas is diagonaalsgewijs geplaatst. Onder het geschilderde glas schemert door het blanke glas een kapje, mogelijk van de IJzeren Kapel.
Precies onder het rechter raamdeel geeft een wijde opening via het portaal toegang tot het plein. Over de opening is een segmentboog geslagen. Een korfboog gaat over alles heen, waardoor een tympaan wordt gevormd. De huidige buitenboog heeft een zwaar gedrukte spitsboogvorm, met de top direkt onder de slagdorpel.
Rechts van de doorgang is een nis met spitsboog te zien. Dit detail lijkt weinig geloofwaardig, omdat zich op deze plaats een trap met doorgang bevond, toegang gevend tot de voorm. galerij.
In de linker zijmuur is een gedeelte van een blindraam te zien, afgedekt door een spitsboog.
In de top een gedeelte van een tracering.

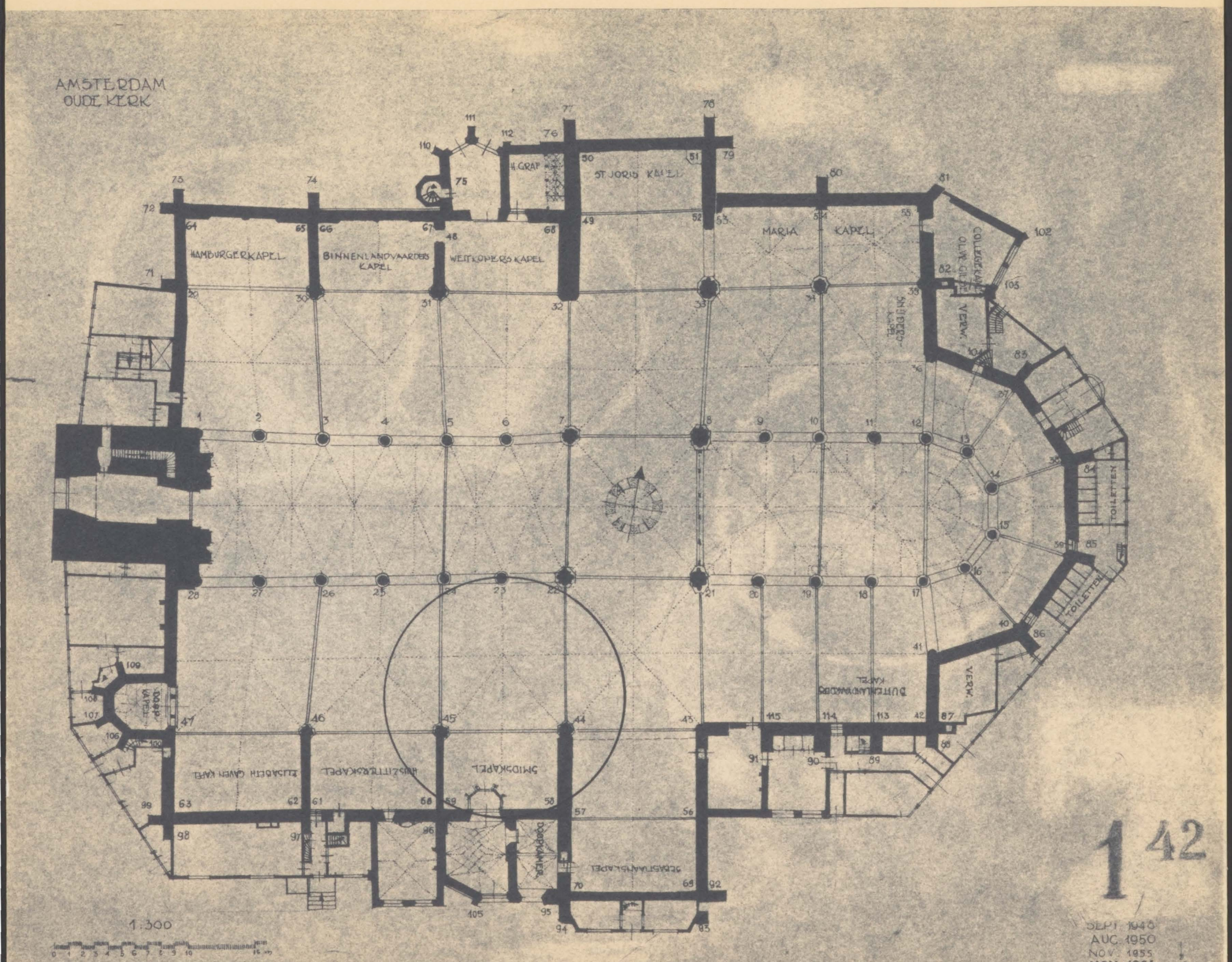
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

4. AFBEELDINGEN

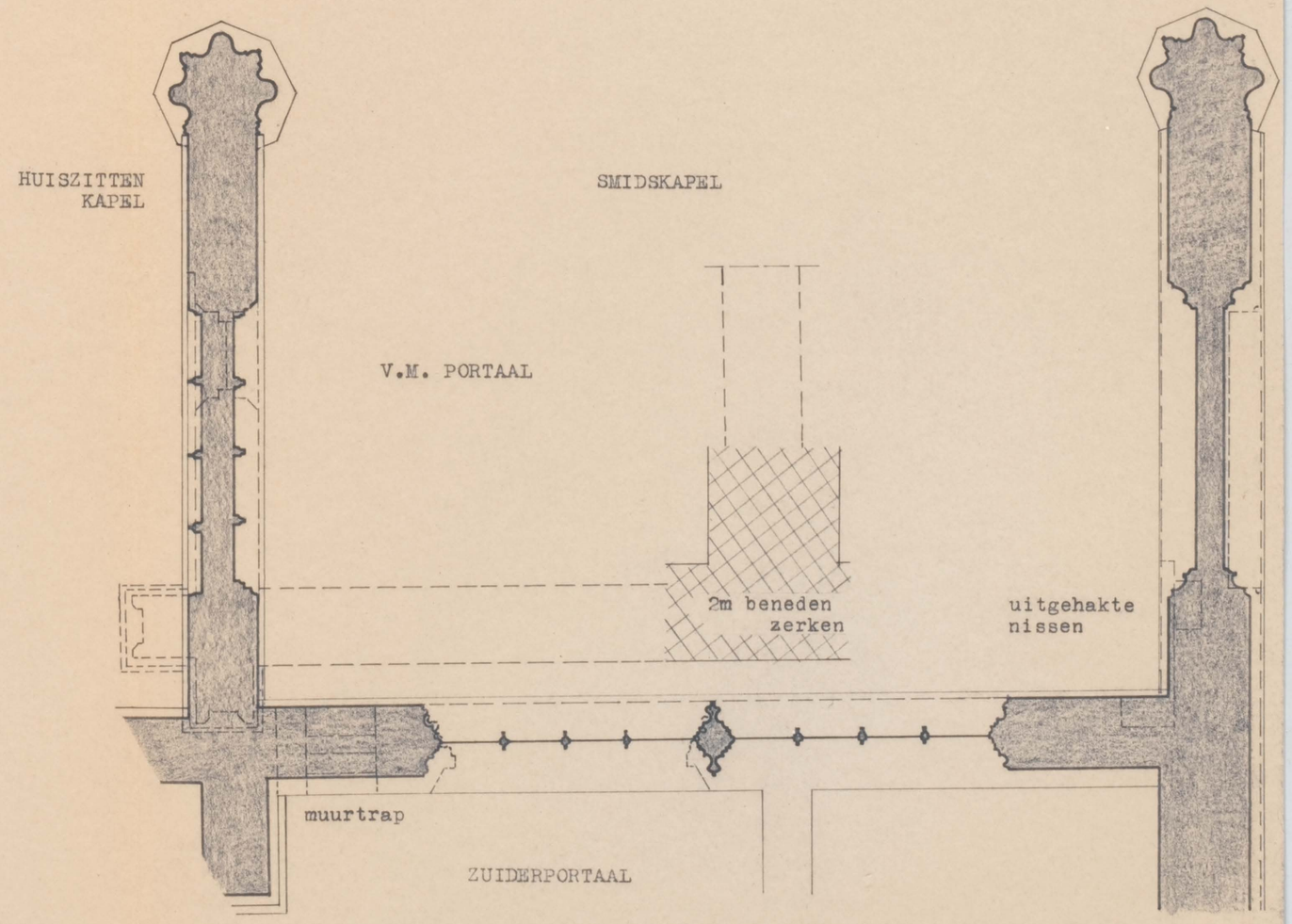
AMSTERDAM
OUDE KERK



1 42

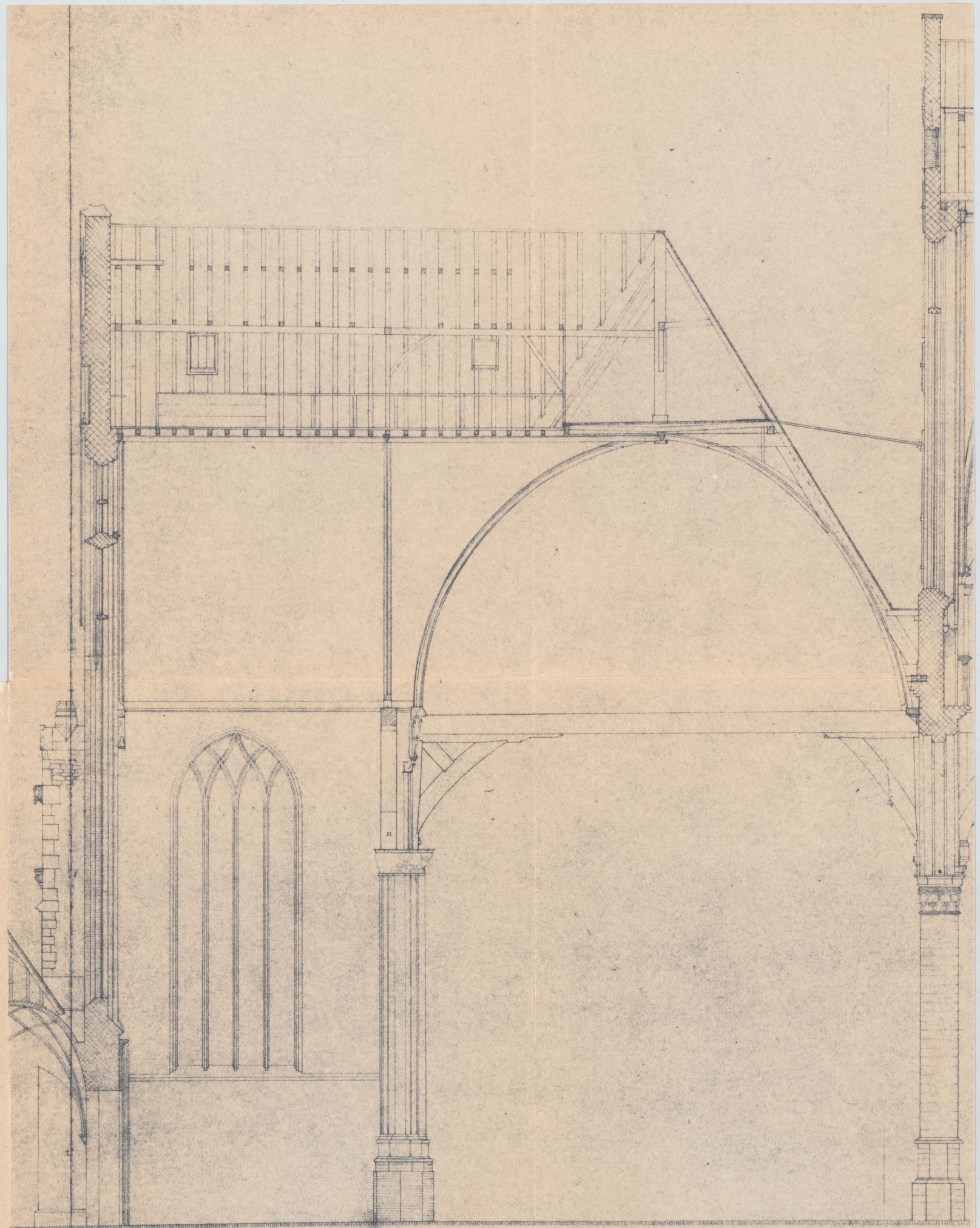
SEPT. 1948
AUG. 1950
NOV. 1955
NOV. 1964

ZUIDERZIJBEUK



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
OPMETING PLATTEGROND. SCHAAL 1:50.

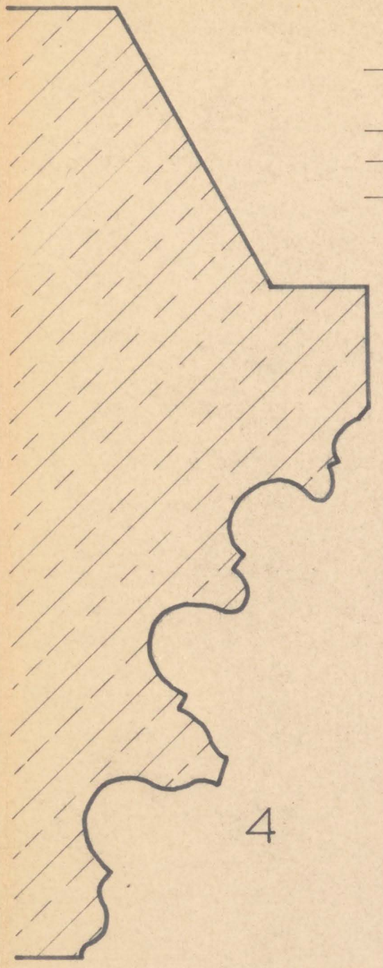
GET: R.C.N. 1970

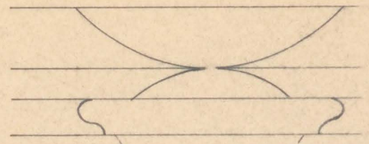


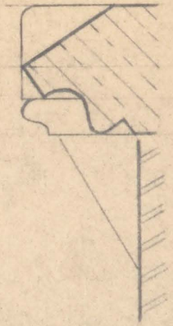
45

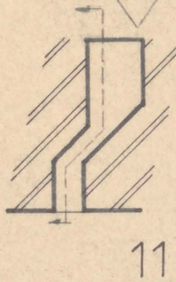
24

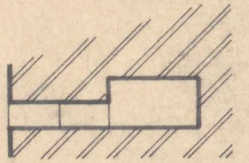
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
DOORSNEDE OVER KAPEL EN ZUIDBEUK. SCHAAL: 1:50. GET: H.JANSE 1951


4


6

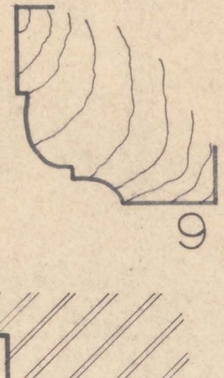


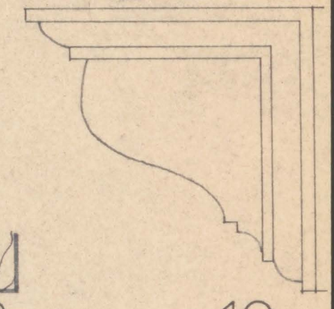


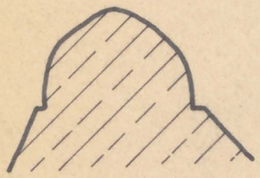

11

1 bovenlijst afdekking topgevel
2 doorsnede van kolonnet beeldnis
3 dagkant zolderramen
4 kantstijl van doorgang naar portaal
5 doorsnede van bovenboog van de doorgang
6 voetstuk aan versnijdingslijst onder de middenstijl raam
7 neggekant blindraam in westgevel
8 hoekblokje van steunbeer v.m. portaal
9 muurgording
10 blokkeel onder muurgording in zuidbeuk
11 plattegrond en langsdoorsnede van nisjes in topgevel

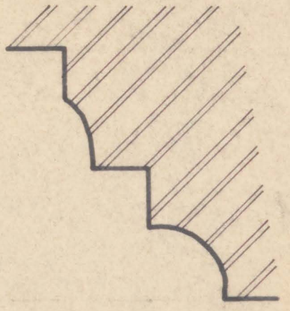

5

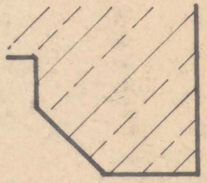

9

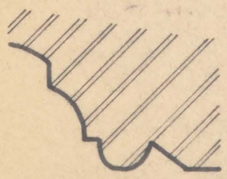

10


1

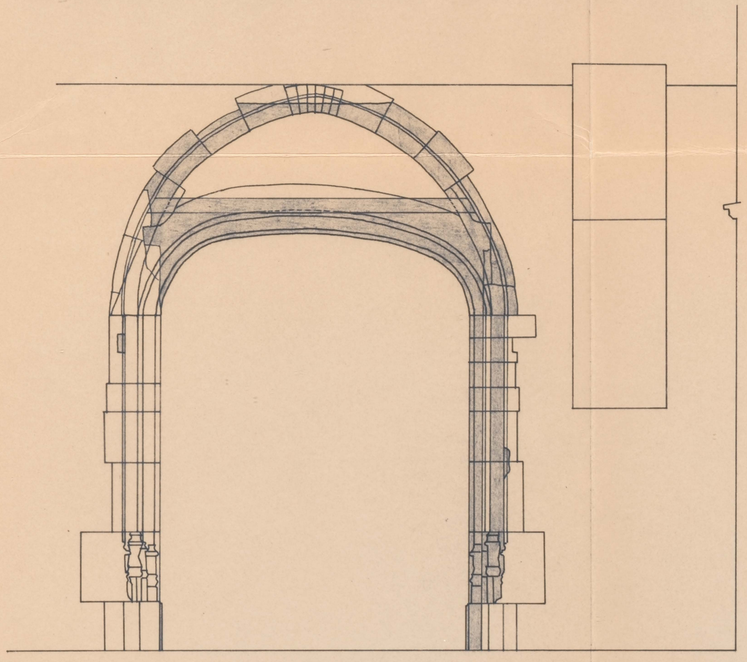

3


7

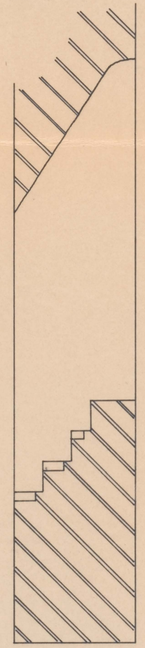

8


2

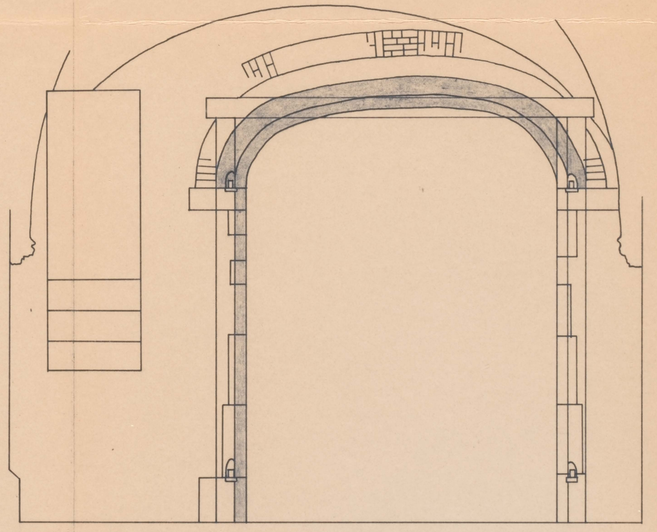
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
PROFIELBLAD. SCHAAL: 1:5 11: 1:10 GET: R.C.N. 1970



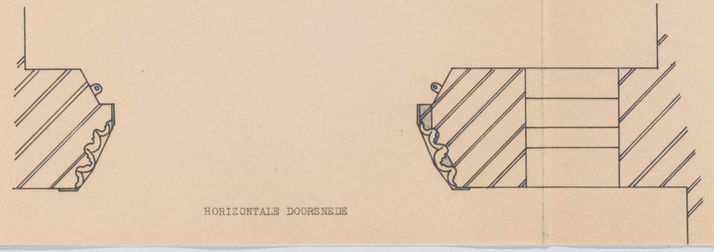
AANZICHT KAPELZIJDE



DSN TRAP



AANZICHT PORTAALZIJDE



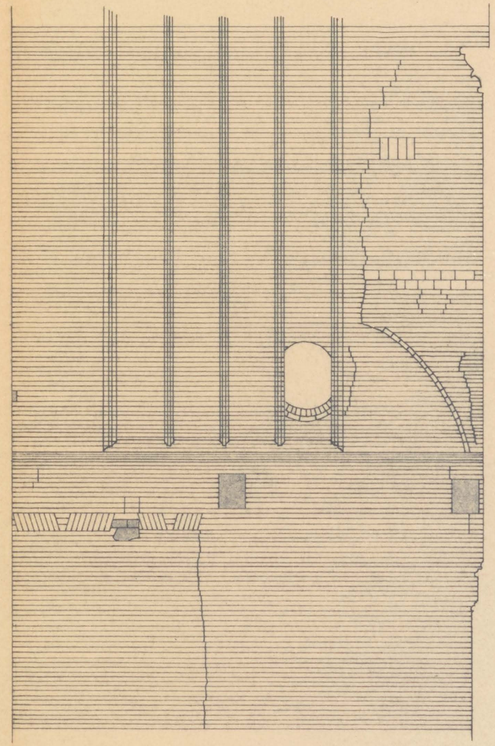
HORIZONTALE DOORSNEDE

DSN MUUR

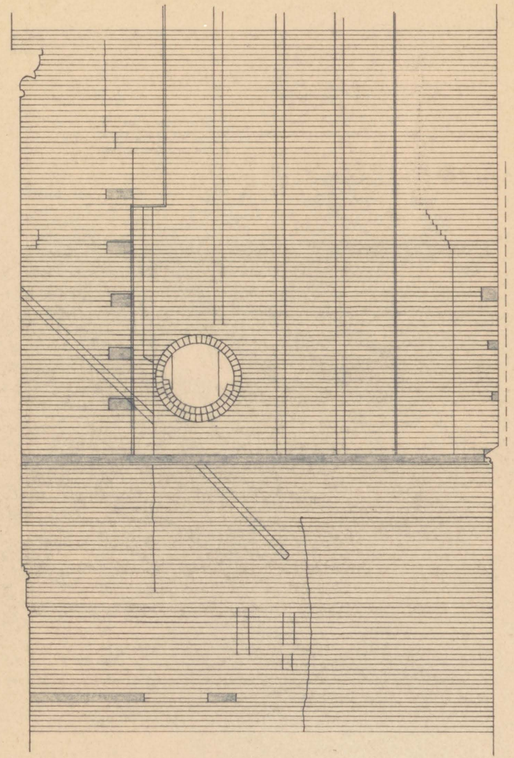
AFGEHAKTE PROFILERING

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
NATUURSTEEN POORT EN MUURTRAP.

SCHAAL 1:20



OOSTZIJDE

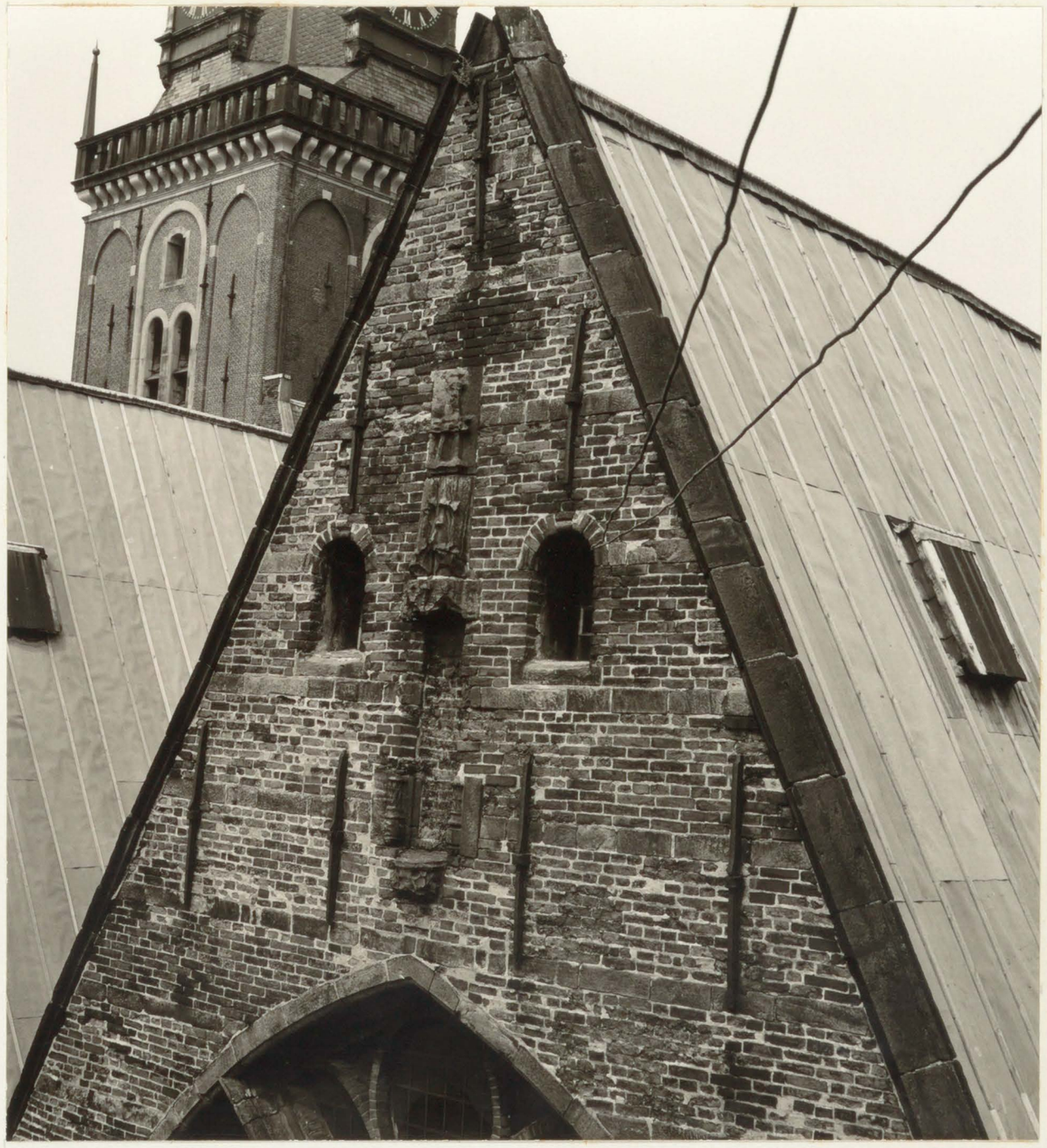


WESTZIJDE

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. SCHEIDINGSMUUR TUSSEN SMIDSKAPEL EN HUISZITTENKAPEL MET BOUWFRAGMENTEN V.M. PORTAAL. SCHAAL 1:20
50

1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
TELMERKEN, TOEGEPAST IN DE KAPKONSTRUKTIE. GET: R.C.N. NOV. 1970



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M

12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
TOPGEVEL VOOR RESTAURATIE.

FOTO: R.C.N. MEI 1967



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. CONSOLE EN BALDAKIJN IN BEELDNIS.
FOTO: R.C.N. MEI 1970 EN RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG 1971



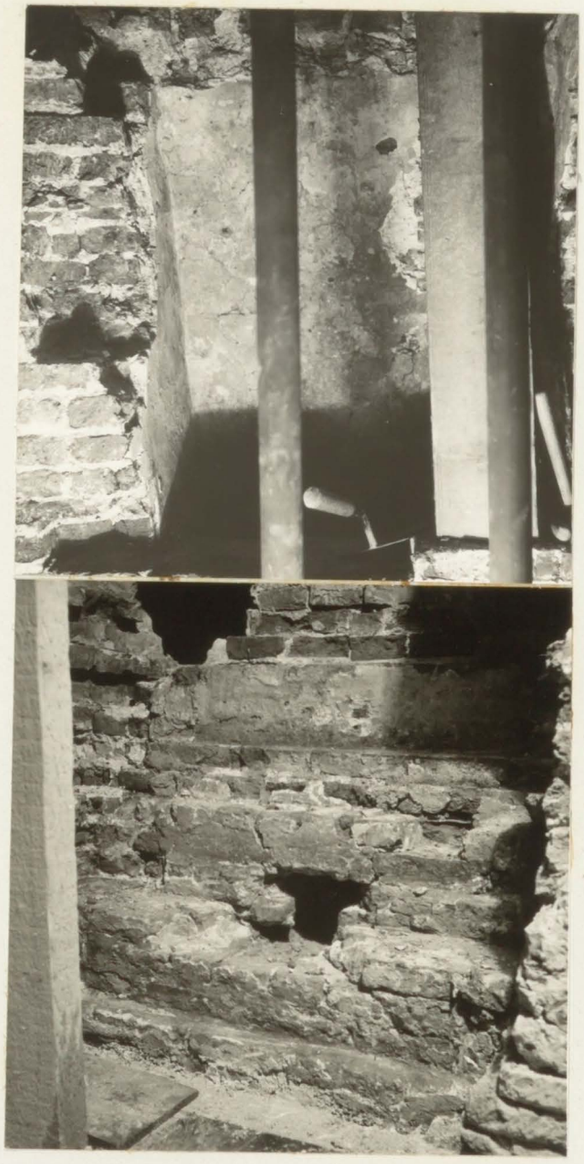
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
OVERZICHT NATUURSTEEN POORT NA VRIJLEGGING FOTO: R.C.N. OKT. 1968



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M

12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.

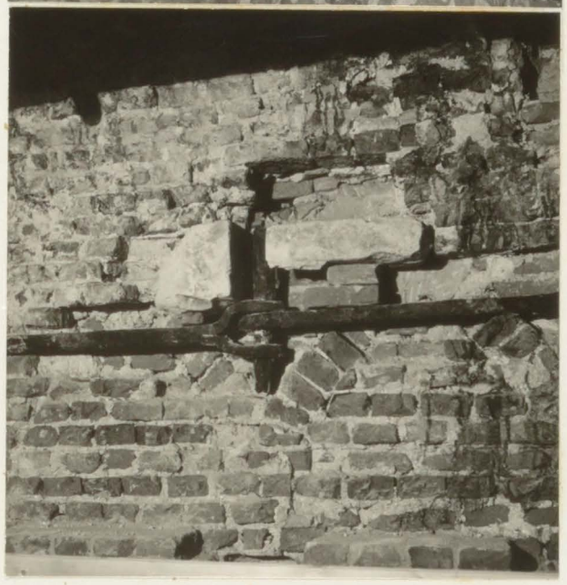
DETAIL BASEMENT KANTSTIJL VAN POORT. FOTO: R.C.N. OKT. 1968



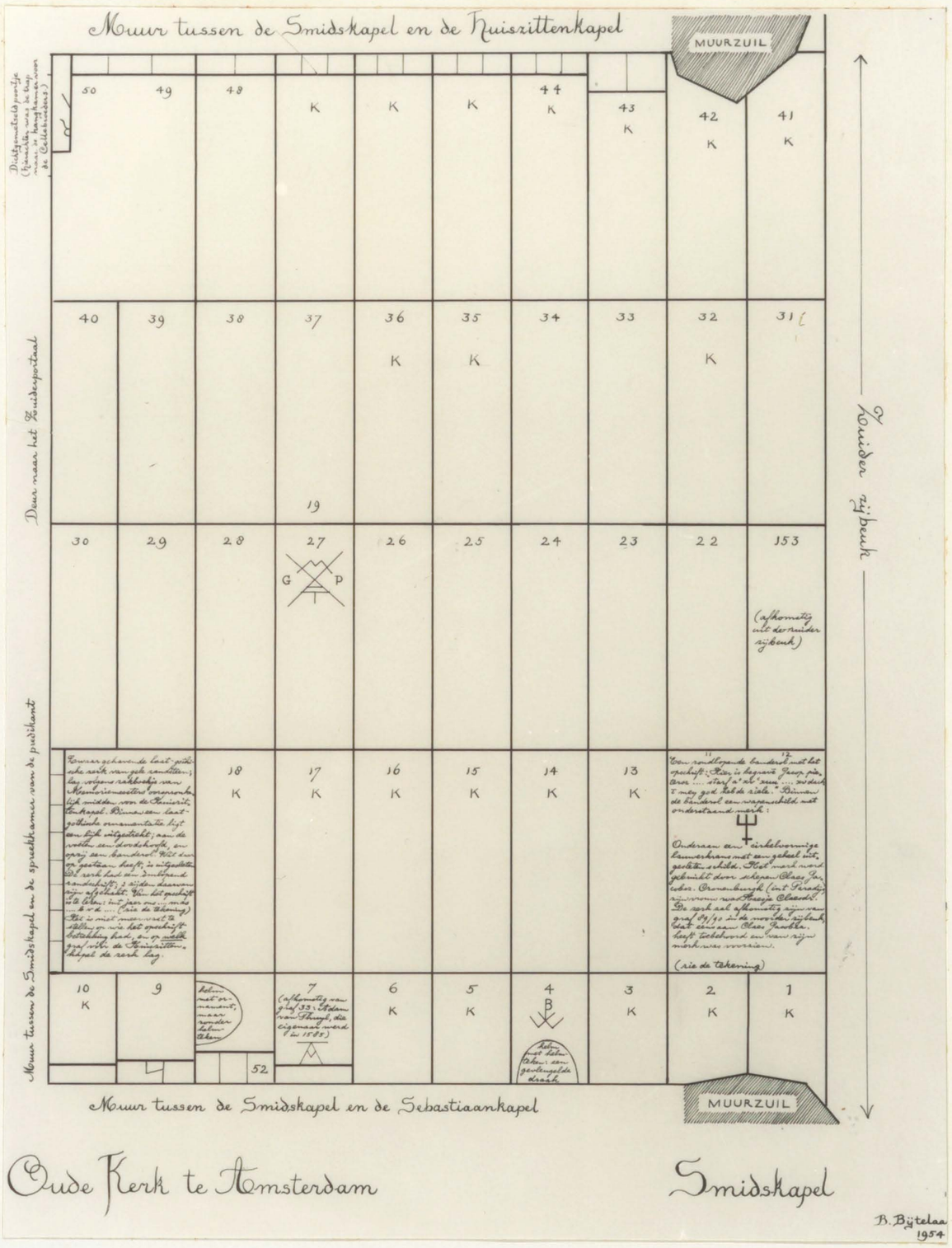
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
TREDEN EN GEWELF VAN DE MUURTRAP.

FOTO: R.C.N. JULI 1968





R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. RESTEN VAN OUDE BLINDTRACERING EN KETTINGANKER IN OOSTGEVEL. FOTO: R.C.N. DEC. 1967, DEC. 1968



RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
PLATTEGROND ZERKEN VOOR RESTAURATIE. GETEKEND: B.BIJTELAAR
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M

12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
SCHALKBEELD IN DE ZUID-WESTHOEK.

FOTO: R.C.N. 1967

24



RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
KOLONNET MET SCHALKBEELD IN DE ZUIDBEUK. FOTO: R.C.N. APRIL 1968



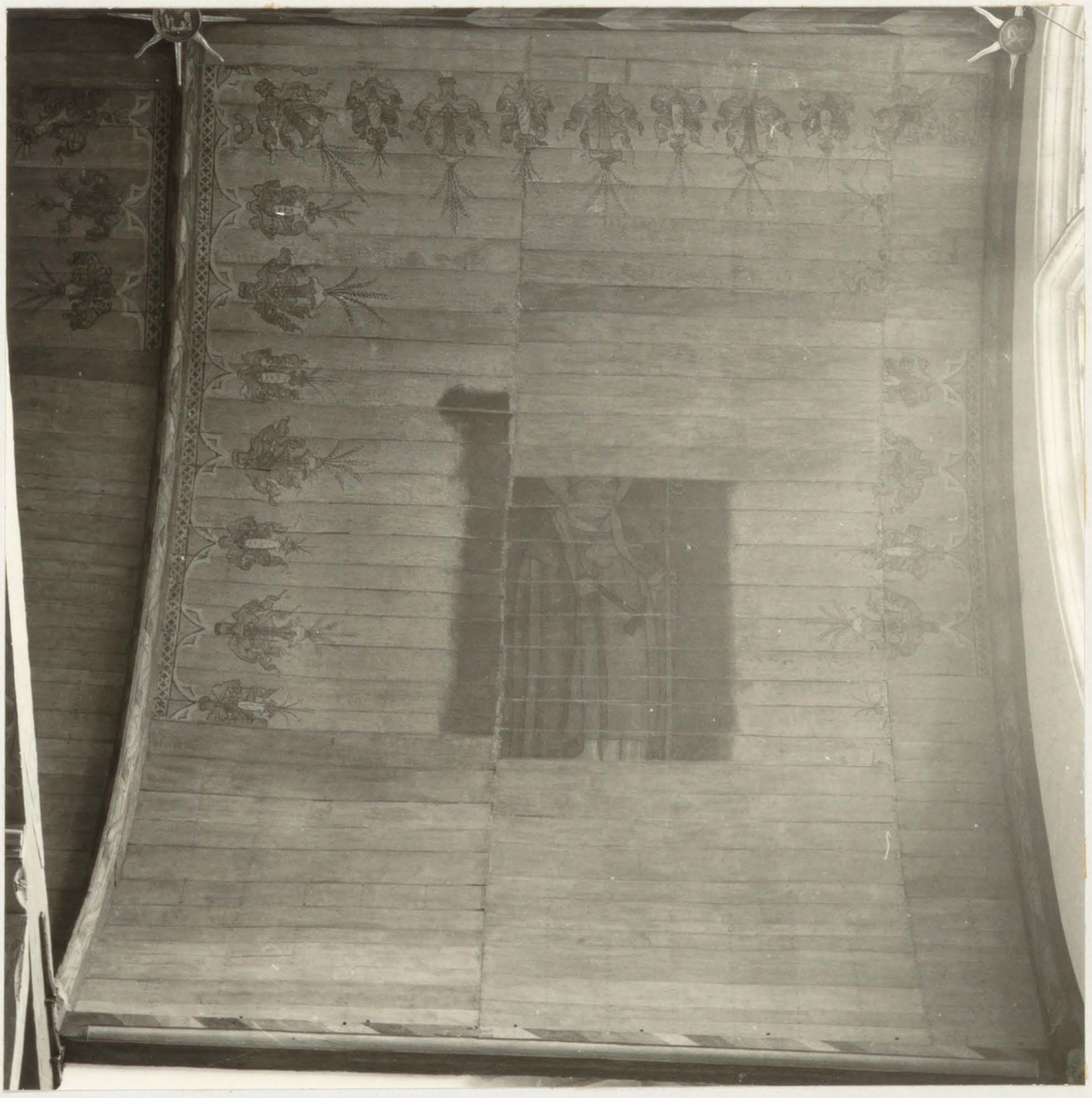


RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
GEHAVEND SCHRAAGBEELD BOVEN DE MUURPIJLER. FOTO: R.C.N. MEI 1969



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. BESCHILDERING IN OOSTELIJK GE-
WELFVELD, VOORSTELLEND ST ELOY. FOTO: R.C.N. NOV. 1969

hr. 21



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
BESCHILDERING OOSTELIJK GEWELFVELD. FOTO: R.C.N. APRIL 1971



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. BESCHILDERING IN WESTELIJK GE-
WELFVELD, VOORSTELLEND DE APOSTEL PETRUS. FOTO: R.C.N. NOV. 1969

hr. 20

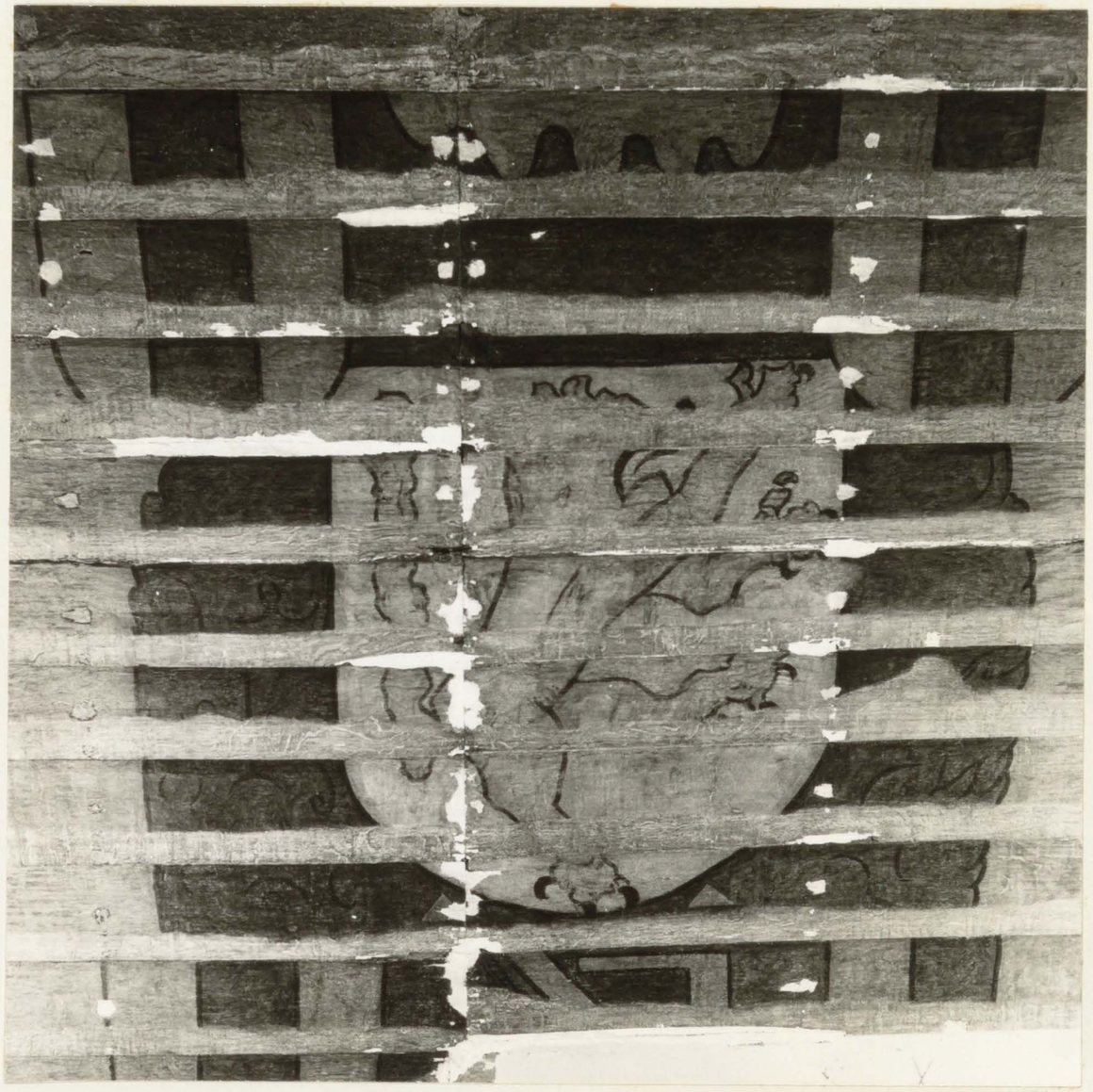


R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
BESCHILDERING WESTELIJK GEWELFVELD. FOTO: R.C.N. APRIL 1971



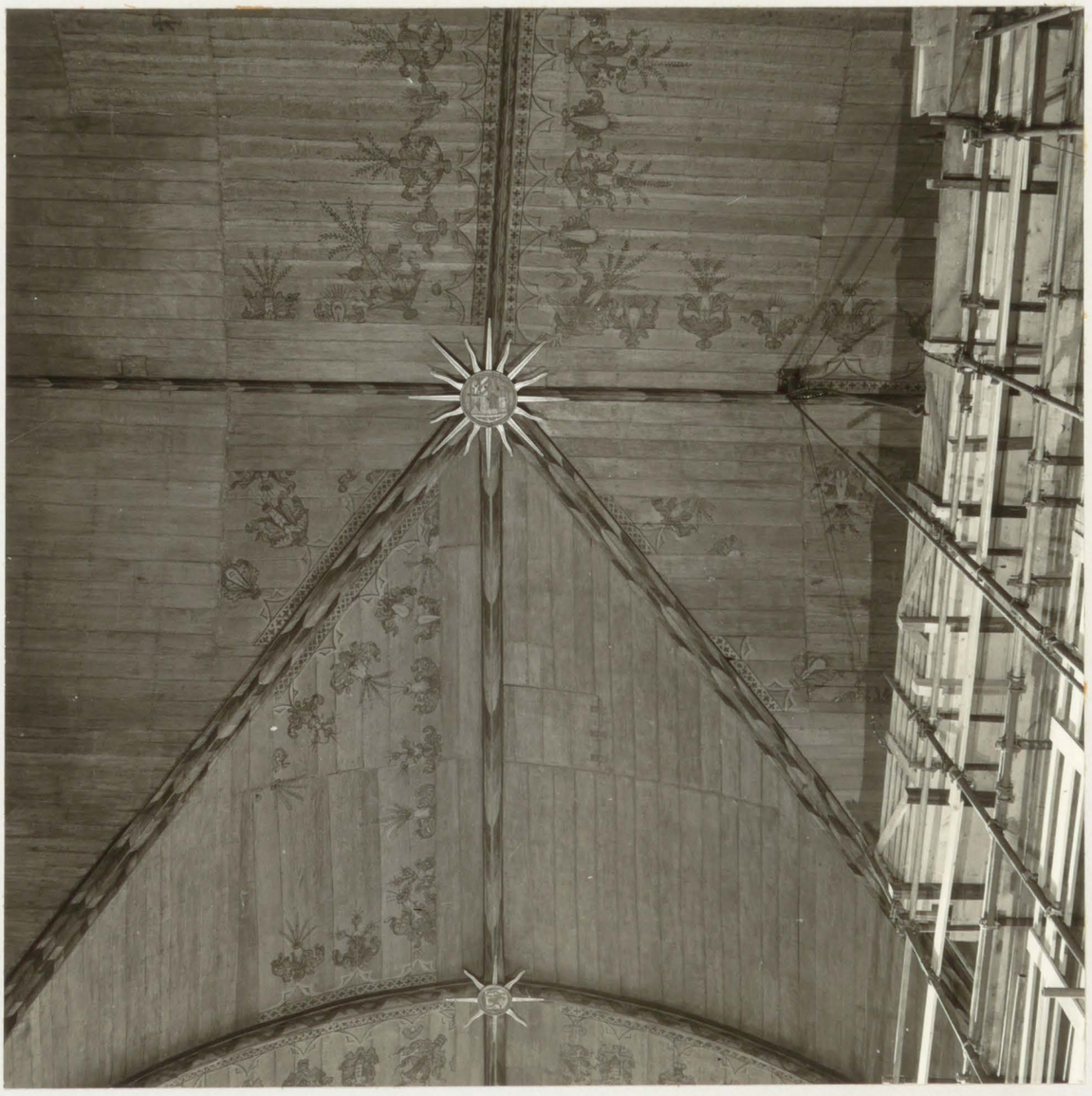
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. GEWELFSCHILDERING IN ZUIDBEUK,
VOORSTELLEND EEN PIETA. FOTO: R.C.N. SEPT. 1968

nr 12

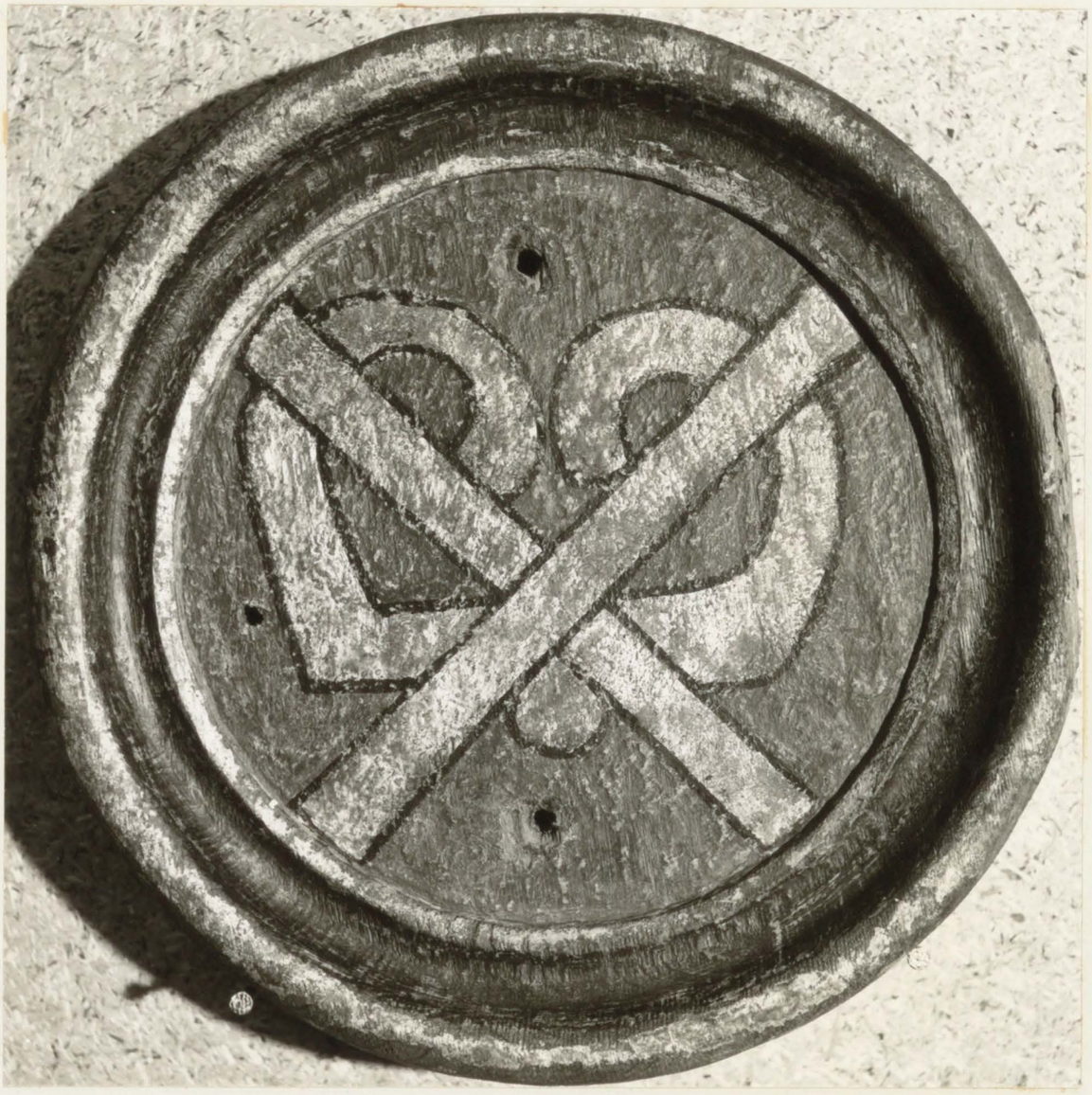


R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. GESCHILDERD WAPEN IN WESTELIJK GEWELFVELD VAN ZUIDBEUK. FOTO: R.C.N. SEPT. 1968

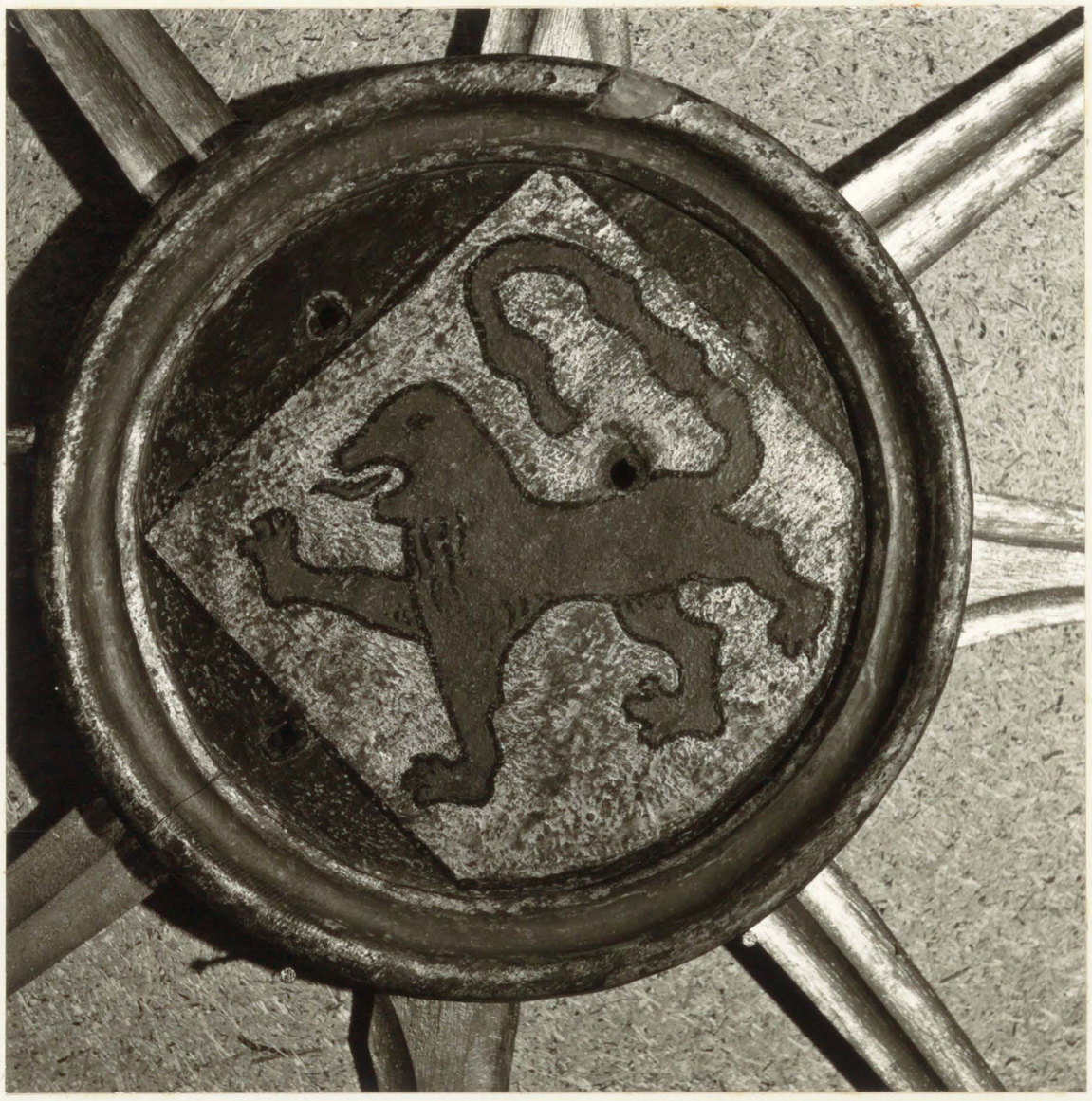
nr. 4



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. INSTEEK IN ZUIDBEUK MET RESTEN VAN RANDBESCHILDERING. FOTO: R.C.N. 1971



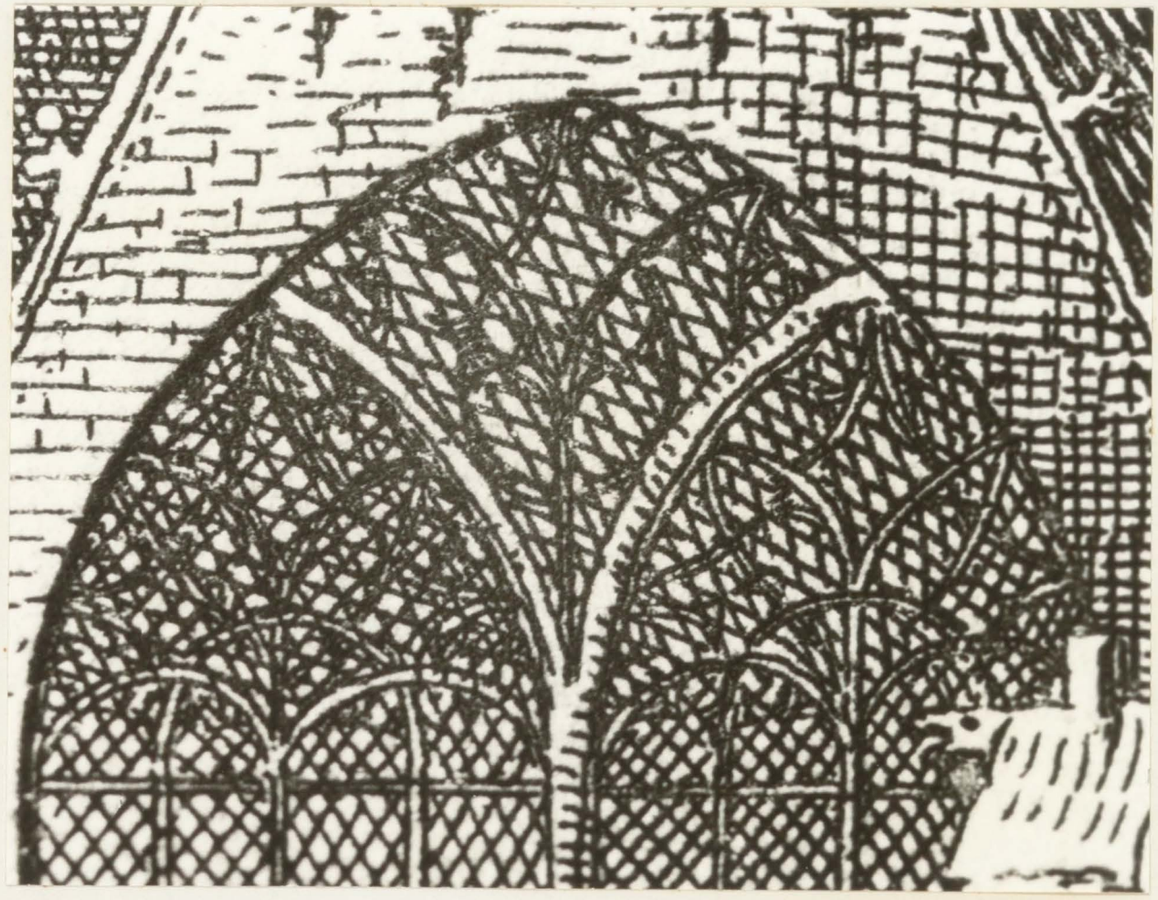
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
GEWELFSCHOTEL MET VUURSLAG EN KNUPPELKRUIS. FOTO:R.C.N. FEB. 1970



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
GEWELFSCHOTEL MET DE HOLLANDSE LEEUW. FOTO: R.C.N. FEB. 1970



RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL. BESCHILDERDE TREKBALK MET DETAIL VOOR HERSTEL EN DETAIL KORBEEL. FOTO: R.C.N. 1970 1971



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
TRACERING, DETAIL VAN GRAVURE C.J.VISSCHER FOTO: R.C.N. JUNI 1969



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
INTERIEUR OUDE KERK SCHILDERIJ DOOR E.DE WITTE OMSTREEKS 1660
FOTO: ROYAL ACADEMY OF ARTS PICCADILLY LONDON W1



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M

12 BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
ZUIDGEVEL NA RESTAURATIE.

FOTO: R.C.N. SEPT. 1970



R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING VAN DE SMIDSKAPEL.
FUNDERING VAN HET V.M. PORTAAL.

FOTO: R.C.N. JAN. 1970

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

B. BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE

BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE

De restauratiewerkzaamheden zullen zoveel mogelijk worden behandeld per onderdeel, hetgeen echter niet inhoudt dat de volgorde van uitvoering der ingrijpende werken uit het oog verloren raakt.

Steigerwerken

Februari 1968 luidde daadwerkelijk de restauratie van de Smidskapel in door het steiger bouwen in de kapel : gesteigerd werd langs de zuidmuur, de zijmuren, de zuilenrij aan de noordkant van de zuidbeuk en tussen de laatste en voorlaatste steigers in.
In april werd dit voorbereidende werk afgesloten door het leggen van een werkvloer op de steigers, ongeveer 1 m boven de trekbalken. In die periode kwam ook de enkele buitensteiger gereed voor de zuidgevel.

Ruim twee jaar later, vanaf juni 1970, werd deel voor deel de buitensteiger gedemonteerd. Niet voor het voorjaar van 1971 zal de laatste steiger uit de kapel zijn verdwenen.

Bij de beschrijving van de desbetreffende herstellingen zal aandacht worden geschonken aan de speciale voorzieningen die in dit globale overzicht achterwege bleven.

Metselwerken

De kantblokken van het raam hebben dezelfde veranderingen ondergaan als die in het transeptraam van de Sebastiaanskapel. Het Zandsteenbesluit vereiste dat de te herstellen blokken behoorden te worden gedemonteerd en vervoerd naar de steenhouwerij in Rhenen. De konstruktief nog soliede topgevel behoefde slechts herstelwerk aan het buitenvlak te ondergaan, de raamboog kon onberoerd worden gelaten.
Door demontage van de kantstijlen zou de ondersteuning van de topgevel worden verzwakt, terwijl de raamboog elk steunpunt zou ontberen.
In overleg met het adviesbureau Dicke & Van den Boogaard werden de volgende voorzieningen getroffen : in het hart van de na demontage der kantblokken resterende penantbreedte werd aan weerskanten van het raam ter hoogte van de geboorte van de boog een gat gehakt door de volle muurdikte. Hierdoorheen werd een stalen balkstuk, HE 200 B, gestoken en opgelegd op een hardsteen plaat. Over de balkjes heen werd aan beide zijden van de muur een stalen balk, HE 320 B, opgelegd en aan de balkjes gebout. Over deze langsbalken werden korte vurehouten dwarsbalkjes gelegd waarop twee dito formelen werden gesteld, onder elk van beide raamtoppen één. Met wiggen werden de formelen op spanning gebracht. Deze wijze van ondersteunen diende een tweeledig doel :

a) het ondervangen van de druk van het grootste deel van de raamboog met de daarop staande topgevel en deze druk verplaatsen zover mogelijk van de raamopening op de penanten;
b) het afnemen en na plaatsing van de in muschelkalksteen nieuw te hakken middenstijl opnieuw stellen van de vorkblokken.

Voordat de stempelkonstruktie werd uitgevoerd, werd in april 1968 de beglazing, de vorktracering en alle tussenstijltjes gesloopt. In juni werden de vork, de kantstijlen en de baksteen middenstijl gedemonteerd. De kantblokken gingen voor herstel naar Rhenen.
Van mei tot september werd met onderbrekingen het metselwerk aan de topgevel ter hand genomen tot de geboorte van de raamboog.
Bij het vervangen van te sterk verweerde oude baksteen, van paarse baksteen en van machinale steen door oude bijpassende stenen kwamen sporen aan het licht die tot enkele betrouwbare rekonstrukties hebben geleid.
De baksteen omranding van de beeldnis bleek niet meer de oorspronkelijke te zijn. (Blz. 2)
De basementen, de tussenblokjes en het baldakijn wezen op twee de nis flankerende halfronde, ingestoken kolonnetten. Een en ander gaf daarom aanleiding de kolonnetten weer terug te brengen.
De neuten van de onderdorpel en de blokjes in de boog van de zolderopeningen rechtvaardigden het vervangen van de volledige niet oorspronkelijke baksteen omranding door oude steen met als profiel de ingestoken halfronde staaf.
Bij gering inboetwerk in het muurveld tussen de spekband onmiddellijk boven de raamtop en de daarop volgende speklaag kwamen een aantal duidelijk herkenbare fragmenten vrij van in de muur uitgespaarde nisjes. Van buiten af gerekend geeft een opening van een klezoorbreedte, één laag hoogte en een kop diepte toegang tot een gang, onder 45° geplaatst t.o.v. het muurvlak. Het gangetje, dat de diepte heeft van een strek, vormt de verbinding met een kamertje, dat weer haaks op het muurvlak staat. Deze ruimte heeft de diepte van een drieklezoor, een kop breedte en is twee lagen baksteen hoog. De afstand van het muurvlak tot de achterwand van het kamertje bedraagt 33 cm (tek. nr. 4.11). Over het bedoelde veld verspreid konden 10 exemplaten worden gelokaliseerd en

hersteld. Van op oude gravures afgebeelde ettelijke anderen werden óf in het geheel geen óf te geringe sporen gevonden. Om inwatering en andere voor de muur nadelige invloeden uit te sluiten en toch de nisopeningen te laten spreken, werd de middenweg bewandeld door elke opening dicht te metselen met een donker gemaakt stukje paarse baksteen, dat 5 cm in de muur terug springt.

De schouders van de topgevel vergde vrij intensief inboetwerk. Na het wegbreken van de paarse baksteen kwam het oorspronkelijke metselverband van de hoekoplossing te voorschijn. Het verband in de zuidgevel bij bedoelde hoeken laat in de koppenlaag naast één op de hoek geplaatste kop een klezoor zien. Het verband van de zijkanten der schouders bestaat afwisselend uit een laag met strek, klezoor, kop en één juist andersom.

De gedemonteerde afdeklijst kon met gebruikmaking van alle oude blokken worden herplaatst. In november werd al het gerestaureerde gevelwerk afgevoegd en met sterk verdunde inkt van een kunstmatig verweerde kleur voorzien. Ruim een jaar later, in januari 1970, werd een nieuw gehakte muschelkalk tussenlijst met een proefondervindelijk bepaald aantal hogels, 2 x 12 stuks, eveneens van muschelkalk, geplaatst.

Op de top kwam een kruisbloem. De vorm van hogels en kruisbloem is dezelfde als die van de Sebastiaanskapel. Door de gevonden aanzet van de tussenlijst was het profiel bepaald. (Blz. 2) (Foto nr. 34).

Voordat men aan het herplaatsen van het raam toe was, lag het voor de hand de muur daaronder te herstellen. Hiermede werd een aanvang gemaakt in juli 1968 door de trapopening in het meest westelijke muurdeel dicht te metselen. De aangetroffen bouwfragmenten werden hierbij zoveel mogelijk intakt gelaten. Nadat ook de herplaatsing van het toegangspoortje tussen de kapel en de Librije een feit was, lag alleen het ingrijpende werk aan de doorgang naar het Zuiderportaal voor de boeg.

In de beschrijving van de gegevens is uitvoerig aandacht besteed aan de poortfragmenten die door het wegnemen van het tochtportaal, het deurkozijn met latei en verschillende aanmetselingen in zicht waren gekomen. De oostelijke kantstijl zou slechts gering herstel behoeven, met uitzondering van het verhakte vlakke voetstuk waarvoor een nieuw blok zou moeten komen. Geheel nieuw gehakt moesten worden de zwaar gehavende westelijke kantstijl alsmede de bovenboog. Omdat de aanzetten van de overigens verdwenen onderboog nog te zien waren èn de volledige kromming - de vorm van een liggende ellips - was af te lezen aan de portaalkant en voor een deel ook aan het gemetselde tympaan, stuitte ook de rekonstruktie van deze boog op geen onoverkomelijke moeilijkheden. De moeilijkste kwestie lag hierin, hoé het aangetroffen stukje lijstwerk te interpreteren. Er werd overeenkomst gezien met de lijsten langs de zijmuren die op dezelfde hoogte liggen. Indien de duidelijk horizontaal gerichte aanzet over de volle dagmaat werd doorgetrokken, zou de onderkant van de lijst akkorderen met de top van de onderboog. Er zouden zo twee regelmatige boogzwikken ontstaan. Bezwaarlijk was, dat het achter het voorste peerprofiel gelegen diepe hol de lijst zou 'uitgraven'. Om deze reden werd gedacht aan een verkropte lijst die echter al evenmin geslaagd leek. Verheugender perspektieven lagen in het denkbeeld op de eerste idee voort te bouwen en in het midden iets te laten 'gebeuren'. Er zou daar een console kunnen worden geplaatst die niet alleen het genoemde bezwaar oploste, doch ook goed in het totaalbeeld paste, en bovendien historisch kon zijn omdat het onbewerkte tympaan een speciaal accent, in de vorm van een beeld, goed zou kunnen gebruiken. (Een soortgelijke kompositie is te vinden in de oostelijke toegang tot de Pandplaats van het raadhuis te Haarlem).

In september 1968 werd een aanvang gemaakt met de demontage van de gemetselde slagdorpel en versnijdingslijst ter plaatse, noodzakelijk om de poort zelf te kunnen demonteren. De baksteen boog aan de portaalkant en het tympaanvlak konden behouden blijven.

Omdat de baksteen boog, die een deel van het gewelf in het portaal schraagde, zijn ondersteuning verloor, werd een soortgelijke onderstempeling toegepast als bij de eerder vermelde voorziening in de raamtop. Reeds in juli d. a. v. werd het hakwerk van de benodigde nieuwe onderdelen ter hand genomen. Als materiaal werd domroy gekozen.

In maart 1969 werd het voetstuk van het eerste basement gesteld, in mei werd het baksteen sluitstuk in de top van de bovenboog ingevoegd. Van de onderboog werden alleen de aanzetblokken geplaatst en de boog aan de portaalkant opgemetseld, zodat het gewelf en bovenliggend muurwerk weer een soliede ondersteuning kreeg. In de opengelaten ruimte in de onderboog werden verspreid over 1969 en 1970 enkele studiemodellen geplaatst in gemakkelijk te bewerken materialen, zoals tufsteen en de Afrikaanse houtsoort abura. De gesloopte slagdorpel werd opnieuw opgemetseld en de zandsteen versnijdingslijst waar nodig hersteld. Boven de vroegere trapdoorgang ontbrak de oorspronkelijke lijst. Hier werd van oude ledesteen blokken de ontbrekende stukken gekompleteerd.

Direkt volgend op de beschreven werkzaamheden werd het stelwerk verricht van de herstelde kantblokken en de volledig nieuw gehakte middenstijl van het raam. Het op blz. 4 beschreven voetstuk aan de versnijdingslijst riep de gedachte op, dat de middenstijl ontsprong uit een basement. Besloten werd er een te hakken, waarbij het originele in de Sebastiaanskapel als voorbeeld diende. De oude brugstaafverdeling, totaal 9 stuks, werd aangehouden, doch als materiaal werd weer het

monumentenbrons gekozen. Er werd hoofdzakelijk gebruik gemaakt van gegoten staven. De tweede en vijfde staaf van bovenaf gerekend werden diep in de penanten doorgevoerd en daar verankerd. Omdat deze staven eventuele trekspanning moeten kunnen opnemen, werden hier getrokken staven gekozen. Nadat in oktober de vorkblokken waren gesteld, werd het eigenlijke binnenwerk, zoals de tussenstijltjes en traceringen, alles van muschelkalk, geplaatst. De hoogte van het gewelf in het portaal was er de oorzaak van, dat de zakgoot tussen de aanbouwen en de kapel ter hoogte van de bovenkant van de slagdorpel kwam te liggen. Om een waterdichte konstruktie te verkrijgen had men reeds van ouds het onderstuk van het raam dichtgemetseld om de goot zo een opstand te geven. Gespaarde fragmenten aan de kantstijlen wezen uit, dat de niet meer oorspronkelijke verblinding die voor de restauratie werd aangetroffen, de oude hoogte bezat. Dit geheel vlakke metselwerk kwam minder goed tot zijn recht waardoor werd besloten een oplossing te creëren zoals ook elders in de kerk (Kooromgang, St. Joriskapel) tijdens de restauratie was toegepast.
Voor de rekonstruktie van de tracering bewees ook nu weer de gravure van Visscher haar goede diensten.

In verband met herhaaldelijk op elkaar volgende vorstperioden kon het laatste traceringsstuk pas in februari 1970 worden gesteld. (Het enige oude traceringsstuk uit de vlieger werd herplaatst). In de zomer van dat jaar kwam men tenslotte gereed met het geringe inboetwerk en voegwerk aan de penanten. De gehele gevel, met inbegrip van alle nieuwe raamonderdelen, werd met inkt aan een 'verweerde' kleur geholpen.
In die periode kwam ook de beglazing tot stand. Hiervoor werd weer het oude patroon van rechthoekige ruitverdeling gekozen. Iets nieuws voor de restauratie is de toepassing van butyleenkit ter dichting van de glaspanelen in de sponningen. Tot dat ogenblik waren de sponningen met specie afgevoegd. Reeds na vrij korte tijd werden de voegen op verschillende plaatsen, in hoofdzaak in de kantstijlen, losgedrukt van de natuursteen en het lood. Door het plastisch blijven van de kit lijkt dit euvel nu verholpen, terwijl de loodkleur de nieuwe substantie nauwelijke doet opvallen.

Het herstelwerk aan de binnenwanden werd voorafgegaan door het ontpleisteren in de winter van 1967/'68. De verschillende inboetwerken werden uitgevoerd in het vroege voorjaar van 1968, in de winter van 1968 op '69 en in het voorjaar van 1970.
De oostmuur : de aangetroffen uitgehakte nissen in de omgeving van de zuidmuur, die slechts met een halfsteens muurtje waren dichtgezet, werden geheel volgemetseld. Vervolgens verkreeg de versnijdingslijst weer de neuslijst, die volledig was weggehakt. Ten behoeve van de nog te beschrijven kaprestauratie werd het metselwerk rondom de trekbalkstoelen boven de bundelpijler ingeboet.
Het meest opvallende werk aan de muur werd verricht aan het blindraam, dat daardoor volledig van karakter veranderde en het uiterlijk verkreeg van de blindramen in de Sebastiaanskapel. De direkte aanleiding hiertoe was de vele aangetroffen bouwfragmenten die wezen op het thans gemaakte werk. Doordat ook de tussenstijltjes bij deze gelegenheid werden verwijderd, moesten drie consoles worden gehakt. Het gelukkige feit deed zich voor, dat bij de restauratie in de Sebastiaanskapel door de heropening van het oostvenster twee kraagsteentjes overkompleet geraakten, waarvan nu dankbaar gebruik kon worden gemaakt. Van een van de steentjes werd een kopie gehakt.
De westmuur : het grote gat, ontstaan door het wegnemen van een storende meterkast, werd volgemetseld. De versnijdingslijst werd in de aangetroffen vorm hersteld. De gevel daarboven werd konstruktief verbeterd, terwijl het uiterlijk geconsolideerd bleef. Zo werden losgeraakte beklampingen ingevoegd en een vrij ernstige over het gehele gevelvlak naar de bundelpijler aflopende scheur uitgehakt en in verband vol gemetseld. De eventuele rekonstruktie van de buitenmuur van het voorm. portaal aan de westkant van de scheidingsmuur (zie "Beschrijving van de Bouwperioden") is nog in studie en zal daarom eerst in de te verschijnen beschrijving van de Huiszittenkapel aan de orde komen.
Het herstelwerk rondom de trekbalkjukken boven de gemetselde bundelpijler vergde aanmerkelijk meer tijd dan de ingreep aan de overzijde. Het baksteen kolonnetje met aansluitend metselwerk stond volkomen los van de muur, deels door scheurvorming, deels door de aanwezigheid van een loodvoeg. Tijdens de herstelling, waarbij het nieuwe werk met kassen in het oude werd ingelaten, werd het zwaar beschadigde gipsen kapiteeltje (met baksteen kern) vervangen door een nieuw van muschelkalk gehakt exemplaar. Het modelé van de kapiteeltjes boven de bundelpijler aan de overkant diende als uitgangspunt.
Direkt onder de beschadigde kapiteeltjes werd een op zichzelf staande ijzeren staaf, een stuk brugstaaf/kettinganker van de hallenkerk aangetroffen, in oost-west gaande richting.

Ter hoogte van de geboorte van de blindraamtraceringen werd in alle drie de muren een kettinganker aangetroffen dat het geheel koppelde. In de buitengevel werd het anker, dat door roestvorming sterk was gezwollen, weggenomen. De verankerde brugstaven nemen de funktie over.
Aan de binnenwanden was geen schade aangericht. Tijdens onderzoek was gebleken dat de staven door voldoende ruime sparingen waren omringd. Om geen grote breekpartijen te weeg te brengen werd besloten hier het ijzerwerk te handhaven.

In november 1969 werd de zuidgevel tussen de raamboog en het gewelf gestucadoord. Het ligt in de bedoeling in het begin van 1971 de overige muurvlakken te stucadoren. Het restauratiewerk aan de kapkonstruktie is de oorzaak van het lange uitblijven.

Timmerwerken

De kapvoetrestauratie aan de westkant van de Sebastiaanskapel in het najaar van 1967 strekte zich uit tot de oostelijke kapvoet van de Smidskapel. Ook het later volgende beborden van het oostelijk dakvlak en het tussen beide kapellen gelegen vlak van de zuidbeuk, de loodbekleding van de kilgoot, de nokken en de tot doorgang verbouwde dakkapel in het zuidbeukvlak en tenslotte het leidekkerswerk verliep parallel met de werkzaamheden aan het aansluitende deel van de Sebastiaanskapel. (SBK blz. 46, 47)
Eerder, in juni 1968, kwam het tot even onder de zoldervloer geheel vernieuwde kilkeperspant gereed. Het vervangt een vroegere herstelling van grenen. Met deze ingreep gepaard gingen het aanhelen van gewelf- en daksporen tegen het kilspant en het opspijkeren van eiken gewelfschot ter vervanging van grenen deeltjes. Bij de ontmoeting met de trekbalk werd het grenen lasstuk aan de muurgording vervangen door een in eiken.
Verspreid over de jaren 1968 en '69 werden vernieuwingen verricht aan de trekbalkjukken. Het zuidelijke trekbalkjuk onder de balk in de zuidbeuk kreeg een nieuwe muurstijl. Om het herstelde kapiteel van de bundelpijler zo veel mogelijk te ontlasten werd direkt boven de dekplaat een eiken slof in de muur ingelaten waarop het juk werd geplaatst.
De twee grenen lasstukken van de trekbalk in de Smidskapel werden vervangen door eiken balkstukken. De lasrichting werd omgekeerd, zodat de lasstukken 'dragers' inplaats van 'dekkers' werden, hetgeen konstruktief een verbetering is. Met uitzondering van de nog oorspronkelijke korbeels werden de jukken onder de balk geheel vernieuwd. De beëindiging van de sleutelstukken in de Sebastiaanskapel diende als voorbeeld voor het nieuw gemaakte werk.
De tijdelijke voorzieningen ten behoeve van het kapherstel tussen Smidskapel en Huiszittenkapel werd op grootscheepser wijze aangepakt dan tot dat ogenblik gebruikelijk was. De volledige ruimte tussen de dakvlakken van beide zijkapellen en het vlak van het gedeelte zuidbeuk werd overspannen door een noodkap : op de nokken van de zijkapellen werden 6 spanten (handelsnaam Envofix) opgelegd. De spanten zijn opgebouwd uit stalen elementen die in elkaar gepast gebogen liggers formeren. Betonstaven dienen als trekstangen. Als dakbedekking werd gegolfd plaatijzer gebruikt.
Het voordeel is dat men tot aan het leiwerk onafhankelijk van de weersgesteldheid kan doorwerken. Bezwaarlijk is, dat geen gebruik kan worden gemaakt van machinale kracht voor de (de)montage van de noodkap. Even voor de plaatsing daarvan, in april 1969, was reeds begonnen met de bewerking van een nieuw kilkeperspant. Het oude spant zal ook hier, aan de westzijde van de kapel, tot onder de zoldervloer moeten worden vernieuwd, omdat het gedeeltelijk grenen spantbeen en de eiken kreupele stijl in hoge mate zijn aangetast door zwam, houtworm e.d.
Het één geheel met de kreupele stijl vormende schraagbeeld zal na in het Centraal Laboratorium te Amsterdam te zijn geconserveerd, op de oude plaats worden bevestigd. In augustus werd het spant gesteld waarna de dak- en gewelfsporen hier konden worden gelast. De meeste gewelfsporen werden opnieuw gepend in de muurgording, die zelf een kort lasstuk bij de trekbalk kreeg en met een nieuw stuk werk werd ingezet.
Het gewelfschot in het aangrenzende veld en dat rondom de nieuwe kilgraat werd met nieuwe eiken delen aangevuld. De twee hoofdspanten boven de bundelpijler behoefden alleen van dubbele nieuwe blokkeels te worden voorzien.
In het najaar van 1970 werd herstelwerk verricht aan de kapvoetkonstruktie : één der muurplaten, die volledig was 'verkruimeld' werd vervangen, aan enkele daksporen werden lasstukken gespijkerd, sommige blokkeels werden vernieuwd en hier en daar werden de konstruktieonderdelen opnieuw getoogd. Nadat er een gootbodem was gemaakt, werd begonnen met het opspijkeren van dakhout, waarmede men in december gereed zal komen. In 1971 zal tenslotte het gebruikelijke lei- en loodwerk tot stand komen.

Beschildering

De restauratiewijze werd op dezelfde manier aangepakt als in de Sebastiaanskapel. Als afbijtmiddel werd nu alleen "Hoeco" gebruikt. Ontbrekende onderdelen van hoofdschilderingen en randfiguren werden behalve één uitzondering niet aangevuld. Al het nieuwe eikehout kreeg een behandeling met wasbeits, om de toon van het lichte eiken bij benadering overeen te laten komen met het gedonkerde oude gewelfschot.
Van juni tot september 1968 werden hoofdschilderingen vrijgelegd in de twee rechthoekige velden van de zuidbeuk. Omdat de gewelfdelen hier door kromtrekking een onregelmatig oppervlak hadden

veroorzaakt, oordeelde men het tijdens een onderhoudsbeurt - gezien de op die plaatsen alleen voorkomende grijsgroene verflaag gebeurde dit in 1843/1845 - juist het gehele veld vlak te schaven. Bij deze behandeling ging van elke gewelfdeel een ongeveer 8 cm brede strook beschildering verloren. Door het in hoge mate storende effekt werd besloten die contouren en/of kleurvlakken door te voeren welke met zekerheid konden worden bepaald. De niet aangetaste gedeelten van beide schilderingen bleken in goede staat.
In de voorzomer van 1969 werden de figuratieve schilderingen in de twee velden van de Smidskapel blootgelegd. Ook hier hadden de contouren en kleuren weinig aan kracht ingeboet. Om een grotere duurzaamheid te bereiken werden de vier voorstellingen met een transparant uithaalvernis gefixeerd. Tot in het voorjaar van 1970 werd het overige gewelf in kapel en zijbeuk schoongemaakt, waarbij de beschilderde graten, gordingen en de randfiguren werden opgehaald.
Op zeer zorgvuldige wijze werden, verspreid over 1968, de gewelfschotels en de schalkbeeldjes en blokkeels schoongemaakt, waarbij het op kleur brengen achterwege kon blijven. De oorspronkelijke gewelfschotel die naar aanleiding van gedane vondsten elders in de zuidbeuk werd vervangen door een vlakke schijf, werd binnen een gouden omranding verweerd blauwgrijs gekleurd.
In de eerste helft van 1969 werden de verflagen van de trekbalk en de jukken in de zuidbeuk afgebeten. De verschijnende plantaardige schildering werd op beperkte schaal hersteld. Omdat de muurstijl van de zuidelijke stoel door een nieuwe moest worden vervangen, werden de aangetroffen contouren op papier gezet en overgebracht op de nieuwe stijl. Het op het voorvlak van de vervangen stijl geschilderde wapenschild werd rondom uitgezaagd en als een enkele centimeters dikke schijf in de nieuwe stijl ingezet.
In november 1969 werden de verflagen afgenomen van de trekbalk in de Smidskapel. Van de voorstelling aan de onderkant waren contour en kleur goed te herkennen. Het verloop van het rankenspel op de zijvlakken was zo vaag, dat men alleen met behulp van een kwartslamp de schildering als donkere verkleuring in het hout kon herkennen.
Nadat de schildering op de korbeels was hersteld, werd in de zomer van 1970 de onderkant licht opgehaald, terwijl de zijvlakken geheel nieuw werden geschilderd met het oorspronkelijke patroon.

Funderingsonderzoek

Met het doel de plaats van het oude portaal voorafgaand aan de bouw van de Smidskapel te kunnen vastleggen, werd in december 1969 een onderzoek ingesteld naar funderingsresten. Er werd inderdaad metselwerk aangetroffen op 2 meter beneden het zerkenniveau. (tek. nr. 2, foto nr. 36)
Over de volle putbreedte liep een 96 cm brede muur, baksteenformaat $22\frac{1}{2}/23\frac{1}{2}$ x 11/12 x $4\frac{1}{2}/5$ cm in oost-westelijke richting. De muur gaat koud langs de zuidmuur van de kapel.
Ongeveer in het midden van de kapel, haaks hierop staande en in het verband gewerkt, was een tweede muur te zien, met een breedte van 1,325 m. Deze muur, met hetzelfde baksteenformaat en bruin-geel genuanceerd van kleur, verdwijnt buiten de put.

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

SMIDSKAPEL EN GEDEELTE ZUIDERZIJBEUK

C BOUWPERIODEN

BESCHRIJVING VAN DE BOUWPERIODEN

Uit de vondsten, gedaan tijdens de uitvoering van de restauratie, kan de konklusie worden getrokken dat voor de bouw van de Smidskapel een in de weg staande oudere aanbouw grotendeels gesloopt moest worden.
Alvorens een indruk te geven van de bouwgeschiedenis van de kapel is het gewenst ons een voorstelling te vormen omtrent aard en doel van de oudere aanbouw. De plattegrond is volledig bepaald : de westmuur, die is opgenomen in de scheidingsmuur tussen Smids- en Huiszittenkapel, sluit aan tegen de vijfde steunbeer van de hallenkerk, van het westen af gerekend. Bedoelde steunbeer is voor een aanzienlijk deel gespaard en maakt deel uit van de scheidingsmuur.
Een speciaal voor dat doel bestemd funderingsonderzoek toonde aan dat de zuidmuur van de Smidskapel 'koud' langs de buitenzijde van de zuidelijke funderingsmuur van de aanbouw was opgemetseld. Voorts werd een deel van de oostmuur aangetroffen, aansluitend op de zuidmuur. Denkbeeldig doorgetrokken stuit deze muur tegen de thans verdwenen zesde steunbeer. De aanbouw besloeg dus één travee van de hallenkerk.
De aanbouw werd op de zuidwesthoek geschraagd door een haaks op elkaar staand steunberenpaar. De resten van de zuidelijke beer zijn nog terug te vinden in de bewuste scheidingsmuur. De westelijke steunbeer is te herkennen aan een afgehakte strook metselwerk, in het vlak van de scheidingsmuur. Tijdens de opgraving bleek dat de zuidmuur voorbij de oostelijke zijmuur doorging. Geopperd kan worden, dat wij hier te doen hebben met hetzij een naar het oosten gerichte steunbeer, òf met de zuidmuur van een tweede aanbouw, die tegen de eerste aansloot. Deze laatste gedachte wordt versterkt doordat duidelijke aanwijzingen van een naar het zuiden gerichte steunbeer hier ontbreken.
Interpretatie van de details van de scheidingsmuur levert het volgende beeld op :
Buitenzijde. Het zijvlak van de steunbeer van de hallenkerk is niet geleed. De ledesteen lijst heeft hier slechts optische betekenis. Doordat de zijgevel van de aanbouw boven de lijst een klezoorbreedte terugspringt, behoudt de steunbeer zijn zelfstandigheid. De hoekribbe, die een vellingkant heeft, wordt geaccentueerd door ledesteen hoekblokjes, die om de acht lagen baksteen in het metselwerk zijn geplaatst. De steunbeerhoogte komt overeen met die van de Buitenlandvaarderskapel. Van de afdekvorm is niets meer waar te nemen.
De zijmuur van de aanbouw is in verband gewerkt met de steunbeer. De muur beneden de versnijdingslijst ligt in het steunbeervlak. De lijst, door de geleding hier een versnijdingslijst, is tweedelig. Het bovenstuk is baksteen. De nog bestaande muurhoogte boven de versnijding bedraagt aan deze kant 3,30 m en aan de binnenkant 3,80 m. Een asymmetrisch in het gevelvlak geplaatst cirkelvormig raam doorbreekt de muur. De opening was met glas dichtgezet dat werd verstevigd door een horizontaal geplaatste ijzeren bindroede. De haaks op elkaar staande steunbeertjes springen boven de versnijdingslijst een klezoorbreedte terug. De ribben hebben om de plm. 8 lagen baksteen een blokje ledesteen. De voorzijden hebben boven de versnijding over de volle hoogte doorgaande nissen, die met eenvoudig profielwerk terugspringen. (De steunbeerhoogte komt overeen met de bestaande hoogte van de zijmuur).
Binnenzijde. De steunbeer van de hallenkerk en de zijmuur van de aanbouw liggen in één vlak. Een gemetseld gewelf overspande de ruimte. De top van de muraalboog ligt even boven het eerder vermelde cirkelvormige raam, dat in het hart van de muur onder de muraalboog blijkt te staan. Met zekerheid kan worden gesteld, dat de aanbouw gelijk met de bouw van de hallenkerk tot stand kwam.
Omdat de situering, tegen het midden van de lange zuidgevel van de hallenkerk aantrekkelijk was voor de plaatsing van een portaal en omdat bovendien het huidige portaal na de sloop van de aanbouw meer naar buiten voor dezelfde travee werd opgetrokken, lijkt het geen boute veronderstelling aan de aanbouw de funktie van portaal toe te schrijven. De behandelde bouwfragmenten zijn hiermede niet in tegenspraak. Uitgaande van deze konklusies zijn een tweetal elementaire aanvullingen op hun plaats : de zuidmuur zal door een forse doorgang zijn doorbroken; de overkappingsvorm kan tot twee typen beperkt blijven : òf een zadeldak met een noord-zuid gerichte nok en één topgevel op het zuiden, òf een tentdak.

Niettegenstaande het feit dat pas in 1491 de stichting van het altaar plaats vond, kiezen wij voor de datering van de Smidskapel het derde kwart van de 15de eeuw, parallel aan het ontstaan van de vergrote Sebastiaanskapel. 1512–16
Schaarste op het financiële vlak en andere niet achterhaalbare oorzaken kunnen een dermate ernstige stagnatie op de vordering van de bouw hebben gehad, dat pas zoveel later het altaar kon worden opgericht. De grondslag voor deze veronderstelling ligt in het volgende :
a) Het noordelijke deel van de westmuur van de Sebastiaanskapel, die de scheiding vormt met de Smidskapel, heeft volkomen het karakter van binnenmuur. De zuidmuur van de Smidskapel is op

logische wijze met die muur in verband gewerkt. De opzet van het westelijke deel van de zuidmuur is afgestemd op de maat van Librije en IJzeren Kapel en het gebruik van die ruimten. Het is zeer onwaarschijnlijk, dat deze aanbouwen eerder ontstonden dan de Smidskapel.

b) Voor de westmuur van de kapel konden de bestaande portaalmuur en de steunberen van hallenkerk en portaal worden benut, zodat alleen een verhoging noodzakelijk was.

Het naar verhouding kostbare natuursteen werd met overleg toegepast. Zo werd de slagdorpel van het grote raam in baksteen uitgevoerd, terwijl achter de kapjes van aanbouwen verscholen muurvlakken het zonder spekbanden moesten stellen. Het beëindigen van de beide zijmuren met de nu bestaande bundelpijlers bleef achterwege.

In de beschrijving van de gegevens kwam de bouwnaad in de zuidmuur ter sprake. In dit stadium echter is het te voorbarig een bindende verklaring te geven. Gedacht wordt aan het bestaan van de Huiszittenkapel vóór de bouw van de Smidskapel, waarbij de zuidmuur dan iets voorbij de oostelijke zijmuur - de westmuur van het portaal - met een staande tand werd doorgetrokken om de mogelijke bouw van een aansluitende kapel te vergemakkelijken.

Interessant is het te zien in welke mate de portaalmuur na de verhoging zijn oude vorm behield. Restanten van een dunne pleisterlaag en van talrijke witsellagen bewijzen dat voor een langere periode de portaalmuur het karakter van de scheidingsmuur bepaalde.

Aan de zijde van de Huiszittenkapel werd de naar het westen gerichte steunbeer gesloopt, de sprong tussen het voorvlak van de steunbeer hallenkerk en de portaalmuur bleef gespaard. Op 3 meter boven de versnijdingslijst, waar de verhoging van de scheidingsmuur begint, werd de muur over de volle breedte in het steunbeervlak gebracht, waardoor een soortgelijke ribbe met vellingkant, horizontaal geplaatst, ontstond. Eén laag baksteen hogerop ving de twee lagen hoge slagdorpel van het blindraam aan. Het ronde raam behield zijn beglazing, óf werd met een dunne klamp dichtgezet, óf werd geheel toegemetseld zodat elk zichtbaar spoor verdween.

Aan de zijde van de Smidskapel roept het ontbreken van een middeleeuwse versnijdingslijst en het grote verschil in vakbekwaamheid tussen de in profiel gehakte en opgemetselde neggekanten en tussenstijltjes van het blindraam in de portaalmuur en in de verhoging tot scheidingsmuur de gedachte op, dat bij de verbouwing het gewelf zó werd weggebroken dat één muurvlak ontstond, doorlopend van de zerkenvloer tot de overkapping.

Het blindraam met een slagdorpel ter hoogte van die aan de andere zijde en misschien het cirkelvormige raam zorgde voor enige verlevendiging.

Het opbouwen van de kapkonstruktie ging gepaard met het maken van een insteek in de langskap van de zuidbeuk van de hallenkerk. Bij deze gelegenheid moest een trekbalk met beide stoelen verdwijnen. Als vervanging werd aan de noordkant van de beuk vervolgens een kolonnet met schalkbeeldje geplaatst, om als draagpunt dienst te doen voor de gewelfribbe. Het overige beeldhouwwerk moet door zijn aard gelijktijdig met de bouw van de kapkonstruktie zijn vervaardigd.

De ornamentale en figuratieve schilderingen in het gewelf van de Smidskapel hebben een dermate grote overeenkomst met de gewelfschildering in de Sebastiaanskapel, dat aan eenzelfde ontstaansperiode kan worden gedacht, dus de aanvang van de 16de eeuw. Ook de trekbalkschildering heeft het karakter van die tijd. De gewelfschotels kunnen reeds direkt bij de bouw van de kapel van een voorstelling zijn voorzien.

De dichtgemetselde nissen in de oostmuur bij de aansluiting met de zuidwand houden waarschijnlijk verband met het nabijgelegen voorm. St. Eloy-altaar.

In 1547 werd voor de Cellebroeders een galerij gebouwd langs de volle lengte van de westmuur. Via de uitvoerig beschreven muurtrap, die bij deze gelegenheid tot stand kwam, bereikte men vanuit het portaal de ongeveer ter hoogte van de huidige versnijdingslijst liggende vloer.

De eveneens beschreven afgehakte zandsteen blokken zullen de resten zijn van consoles waarop de strijkbalk, deel uitmakend van de vloerkonstruktie, zal hebben gedragen. De benaming 'hangkamer' kan erop wijzen, dat de in de kerk gerichte hoek geen steunpunt heeft gehad, doch misschien met trekstangen aan de scheidingsmuur was opgehangen. Op deze wijze gekonstrueerd moet de vloerbreedte gering zijn geweest. Geen enkel spoor in de scheidingsmuur wees echter op een dergelijke konstruktiewijze, wat niet al te verwonderlijk is, gezien de talrijke verbouwingen.

Na de alteratie geraakte de galerij in onbruik totdat er in 1598 een groot aantal brandemmers werd opgeslagen : "Hondert leeren brandtemmers door last van Burgermeesteren gecoft a° 98, geleit op die galdery an die suyder duer van deze kerck, ende aldus gemerckt als in magine staet". (B. Bijtelaar, Beschrijving Smidskapel in Amstelodamum 1968, blz. 33). In 1693 werd de galerij nog gesignaleerd door Commelin, doch driekwart eeuw later, in 1765, schrijft Wagenaar erover in de verleden tijd. Met de sloop van de galerij verviel ook het nut van de trap. De doorgang werd aan weerskanten van de kapelmuur dichtgemetseld met een steens zware vulling.

In de reeds vaker aangehaalde beschrijving van Van Breen over de Oude Kerk, is op blz. 68, 69 een en ander gewijd aan het vertrek boven het Zuider portaal. Het voorgaande in aanmerking genomen, lijkt het hoogst onwaarschijnlijk dat de 'hangkamer' boven het Zuiderportaal was gesitueerd zoals

Van Breen trachtte aannemelijk te maken.

Met de aanvang van de 18e eeuw, rond 1708, trad een periode van uiterste versobering in. De geprofileerde natuursteen middenstijl, tracering, tussenstijltjes en kantstroken moesten wijken voor baksteenwerk. Een vorktracering verving het beweeglijke maaswerk. Bij deze gelegenheid werden de laatste restanten van het gebrandschilderde glas vervangen door rechthoekige blanke ruitjes. Alle houtwerk aan de overkapping werd voor het eerst volledig geschilderd met een beige-gele verflaag.

Reeds direkt na de alteratie waren de voor het gereformeerde geloof aanstoot gevende figuratieve schilderingen met een teerlaag bedekt. Geloofsfanatisme leidde ertoe, dat bij deze gelegenheid het gelaat van Maria in de Pietà met een beitel of ander scherp voorwerp met enkele ferme krassen beschadigd werd.

Een halve eeuw later, in 1756, werden aanzienlijke herstelwerken verricht in de kapkonstruktie. Zo werden o.a. de kilkepers voor een aanzienlijk deel met grenen vernieuwd. De niet oorspronkelijke gewelfschotel in de zuidbeuk is aan deze herstelperiode toe te schrijven, gezien het ontbreken van de beige-gele verflaag. Het gewelf werd voor een tweede maal geschilderd.

In 1769/'70 werd het Zuiderportaal en de Librije gemoderniseerd. De verbouwing strekte zich uit tot de doorgang in de zuidmuur van de Smidskapel. De natuursteen poort werd gedeeltelijk weggebroken, terwijl de restanten werden weggewerkt achter een nieuw gesteld grenen kozijn met een daar tegenaan geheelde strook baksteen.

In de 18e eeuw moeten ook hogels en kruisbloem van de topgevel zijn verdwenen, aangezien Schouten deze elementen op zijn aquarel van 1778 niet weergeeft.

Gedurende een langere periode werden geen bijzonderheden vernomen, totdat in 1843/1845 uitgebreide onderhouds- en verbouwingswerken in de kerk ook de Smidskapel niet onaangeroerd lieten. De opvallendste veranderingen zijn het optrekken van een gemetselde bundelpijler met gipsen kapiteel op het uiteinde van de westmuur, het tot de toen gemetselde versnijdingslijst doortrekken van het blindraam aldaar en het verlagen van de blindraamtracering in de oostgevel. Dit blindraam kreeg toen ook zijn tussenstijltjes. Om doorslaand vocht in de zuidwesthoek van de kapel tegen te gaan werden de muurvlakken gemenied, waar overheen opnieuw werd gestucadoord. Behalve herstelwerk in de overkapping werd alle vanuit de kerk zichtbare houtwerk geschilderd.

Het schalkbeeldje in de zuidwesthoek van de kapel verschilt sterk met dat aan de zuidoostzijde. Daarentegen is de overeenkomst met het beeldje in de Sebastiaanskapel treffend. Het tijdens de restauratie tijdelijk weggenomen beeldje bleek aan de achterzijde te zijn gemenied, terwijl de nis in het muurvlak was uitgehakt en met portlandcement besmeerd. Het beeldje aan de overzijde is niet in een nis ingelaten. Een schalkbeeldje in de zuidwesthoek van de Sebastiaanskapel bij de wenteltrap is verdwenen. Konklusie : bij de verbouwingswerkzaamheden van 1843/'45 werden de beide schalkbeeldjes uit de Sebastiaanskapel weggenomen. In de Smidskapel bleek het oorspronkelijke beeldje in de zuidwesthoek in slechte conditie, om welke reden dit werd vervangen door één van beide uit de Sebastiaanskapel weggehaalde exemplaren.

In 1851 werd de buitengevel gepleisterd, om volgens oude foto's in 1902 weer te worden schoongebikt. Incidenteel werd toen te voorschijn gekomen slecht metselwerk vervangen door machinale baksteen. Het raam kreeg nieuwe tussenstijltjes, een tracering en werd opnieuw beglaasd.

Na de plaatsing van het tochtportaal in 1912 eindigt de bouwgeschiedenis met de huidige restauratie.

R.C.Nieuwenhuis, november 1970

Aanvullingen

Beschrijving Sebastiaanskapel n. a. v. de diagonaalsgewijze beglazing van het raam in de zuidgevel.

De diagonaalse werking in de emblemen van knuppelkruis en pijlen in de tracering vroegen ook om een diagonaalse plaatsing van de loodstrippen. Tot op heden werd de beglazingswijze met vertikale en horizontale loodstrippen toegepast, wat een rustiger beeld geeft met de hoofdzakelijk ook vertikale en horizontale lijnen die door het raam te zien zijn, dan de diagonale lijnen van het ruitvormige glas. Dit spreekt vooral aan de noordzijde van de kerk, waar de omringende bebouwing direkt op de ramen staat.
De lijnen van het glas en van het wazige beeld van de gevels er achter vormen een rustig samenvallend beeld.
In de Sebastiaanskapel is de afstand tot de omringende bebouwing aanmerkelijk groter dan elders in de kerk. Hier is het samenvallen daarom van minder betekenis. De markante plaats aan de kop van het zuiderdwarsschip maakt een afwijkende behandeling juist hier aanvaardbaar.

Beschrijving van de Smidskapel

blz. 11 - hoofdschilderingen
Betreffende mogelijk veronderstelde timmermansattributen: tot 1468 waren de timmerlieden ondergebracht in het Smidsgilde, dat toen zijn altaar nog had tegen de zuidwestelijke vieringpijler, dus schuin onder de schildering.
Tegen de pilaar voor het hart van de Smidskapel stond ook een altaar, doch aan de kant van het middenschip.

blz. 11 - randschilderingen
De onderste meters van beide gewelfvelden in de zuidbeuk is een herstelling in eiken en heeft geen beschildering.

blz. 12 - houtsnijwerk
Kolonnet met blokkeel in zuidbeuk (foto nr. 15a)
De man heeft een vleeskleurig gelaat en handen; ogen, wenkbrauwen en mond zijn met kleur aangezet. De pourpoint is gele oker en heeft op het borststuk een zwart andrieskruis. De hoed is zwart, evenals de muilen, de kousen zijn engels rood. Het maskertje is licht vleeskleurig.
Het baldakijn, het bladwerkkapiteel en de geprofileerde lijsten zijn verguld tegen een achtergrond van azuriet met zwarte onderschildering. Het basement is hoofdzakelijk grijs, terwijl de getorste schachten engels rood zijn gekleurd.
De fratskop heeft een vermiljoen rood gelaat.
Schraagbeeld in de noordwesthoek (foto nr. 17).
De aan het licht gebrachte beschildering is merkwaardig, omdat deze een kleding suggereert die direkt op het blote lichaam is geschilderd. Het lijkt alsof de borsten voor de beschildering zijn afgehakt. Het lijkt alsof de dijen en de armen met de aansluitende zijden van de torso bloot zijn, doch een klein kleurverschil tussen deze delen en de kleur van hoofd en handen weerspreekt deze indruk. De banden zijn zwart en de delen daartussen op de torso en de benen zijn rood.

blz. 26 - metselwerken
8e regel van onderaf: in de aanvang van 1971 werd de definitieve console gehakt van domroy en geplaatst. De console is met rankenwerk omgeven. Aan de onderzijde is het jaartal van de plaatsing aangebracht.

blz. 28 - timmerwerken
Voordat tot herplaatsing van het schraagbeeld op de noordwesthoek kon worden overgegaan, was het noodzakelijk het beeldje te repareren, omdat de bonte knaagkever veel onheil had aangericht.
Het conserveringswerk werd verricht door het Centraal Laboratorium te Amsterdam. Na in de gaskamer te zijn behandeld, werd het beeldje geimpregneerd met een mengsel van 150 dl. Epon 812 (Shell) en 55 dl. ZZLA 0822 (Union Carbide) en 10 dl. aceton.
De voorzijde kon via de wormgaten met dit mengsel worden behandeld, de achterkant werd geïmpregneerd.

Scheimuur van zuidbeuk en middenbeuk met kapvoet voor de Smidskapel

Op de boogzwikken en de scheibogen is onder latere witsel- en pleisterlagen de oorspronkelijke pleisterlaag bewaard. Op deze donker verkleurde laag steken licht gekleurde voegen af, die de suggestie wekken van een natuursteen muurvlak. Deze werkwijze is ook toegepast op de scheibogen die van natuursteen zijn.

Het kolonnet met beeldje blijkt in een oorspronkelijk 38 cm brede nis, die in de muur is uitgespaard, te zijn geplaatst. Deze breedte komt ongeveer overeen met de soortgelijke nissen waarin de muurstijlen van de aangrenzende trekbalkstoelen zijn opgenomen. De breedte van het kolonnet meet slechts 17,5 cm. Waar het blokkeel boven het kolonnet in de muur steekt, is een groter gat opgevuld met metselwerk. Dit gat zal afkomstig zijn van de kop van trekbalk en sleutelstuk.

De gaten voor de consoles, vier stuks onder de beide muurgordingen, zijn in de muur uitgehakt.

Van de muurgordingen is de westelijke door insekten volkomen uitgehold.

De gewelfsporen staan 'koud' in de gordingen zonder enige houtverbinding. De kapvoet is op de gebruikelijke wijze gekonstrueerd: dak- en gewelfsporen worden door een blokkeel met elkaar verbonden dat op een dubbele muurplaat ligt.

Door de verhoging van de muur, i.v.m. de bouw van de lichtbeuk op het middenschip, werd de achterste muurplaat en de einden van daksporen en blokkeels volledig door metselwerk ingesloten, wat ten gevolge had dat vooral de muurplaat volkomen is verstikt.

Conclusie:

bij de bouw van de Smidskapel werd een trekbalk met stoel en de beide muurgordingen vervangen door het kolonnet, met blokkeel, de consoles en de tegenwoordige muurgordingen.

30886/102.4